

HIER WOONDE
FRITZ SCHALSCHA
GEB. 1896
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
VUGHT
GEDEPORTEERD 23-3-1944
UIT WESTERBORK
VERMOORD 1-4-1944
BIRKENAU

HIER WOONDE
HENNY
SCHALSCHA-GLASER
GEB. 1902
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
GEDEPORTEERD 3-6-1944
UIT VUGHT
BEVRIJD 5-5-1945
PADBORG

HIER WOONDE
SIBYLLE SCHALSCHA
GEB. 1927
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
GEDEPORTEERD 3-6-1944
UIT VUGHT
BEVRIJD 5-5-1945
PADBORG

HIER WOONDE
FELICJA
GLASER-SCHWEITZER
GEB. 1867
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
VUGHT
GEDEPORTEERD 23-2-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 26-1-1944
ALSCHEIT

HIER WOONDE
FRANZISKA GLASER
GEB. 1895
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
VUGHT
GEDEPORTEERD 16-5-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 18-1-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
ROSA GOTTLÖB-
OPPENHEIM
GEB. 1890
GEÏNTERNEERD 17-3-1943
VUGHT GEDEPORTEERD 25-5-
1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 18-1-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
GRETEL EMMI
GOTTLÖB
GEB. 1875
GEÏNTERNEERD 17-3-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 11-6-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
JULIUS MAINZER
GEB. 1875
GEÏNTERNEERD 2-9-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-10-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
ANNA MAINZER-
LEDERER
GEB. 1881
GEDEPORTEERD 31-10-1943
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 30-10-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
CATHARINA
FRANKFORT
GEB. 1866
GEÏNTERNEERD 15-9-1942
GEDEPORTEERD 18-9-1942
UIT WESTERBORK
VERMOORD 21-9-1942
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
REBECCA DAVIDSON
GEB. 1882
GEÏNTERNEERD 15-9-1942
GEDEPORTEERD 18-9-1942
UIT WESTERBORK
VERMOORD 21-9-1942
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
CLARA DE JONGH
GEB. 1899
GEÏNTERNEERD 26-8-1943
GEDEPORTEERD 31-8-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 3-9-1943
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
EGON MAYBERG
GEB. 1894
GEÏNTERNEERD 28-2-1943
WESTERBORK
GEDEPORTEERD 28-2-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 28-2-1945
MIDDEN-EUROPA

HIER WOONDE
HILDEGARD
MAYBERG MEYER
GEB. 1918
GEÏNTERNEERD 25-5-1943
UIT WESTERBORK
GEDEPORTEERD 1-10-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 3-10-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
FALK ROLF MAYBERG
GEB. 1930
GEÏNTERNEERD 5-5-1943
UIT WESTERBORK
GEDEPORTEERD 1-10-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 3-10-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
ALBERTINE
MAYBERG-ANSCHER
GEB. 1869
GEÏNTERNEERD 25-5-1943
GEDEPORTEERD 6-7-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 9-7-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
FELIX HERBERT
SCHEIER
GEB. 1920
GEARRESTEERD 11-6-1941
GEDEPORTEERD 26-6-1941
UIT SCHOORL
VERMOORD 10-10-1941
MAUTHAUSEN

HIER WOONDE
ALFRED ABAS
GEB. 1905
GEÏNTERNEERD 15-4-1943
GEDEPORTEERD 27-4-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-4-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
JEANNETTE
ABAS-SWAAP
GEB. 1900
GEÏNTERNEERD 15-4-1943
GEDEPORTEERD 27-4-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-4-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
WILLY ABAS
GEB. 1928
GEÏNTERNEERD 15-4-1943
GEDEPORTEERD 27-4-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-4-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
RUDOLF ABAS
GEB. 1930
GEÏNTERNEERD 15-4-1943
GEDEPORTEERD 27-4-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-4-1943
SOBIBOR

21 Stolpersteine op het Stadionplein te Amsterdam 4 mei 2020

21 Stolpersteine op het Stadionplein te Amsterdam

4 mei 2022

Voorwoord

Een mens is meer dan zijn geboorte- en sterfdatum

Op het Amsterdamse Stadionplein worden op 4 mei 2022 op zeven adressen in totaal 21 Stolpersteine geplaatst. Het is een initiatief van bewoners van de Stadionbuurt die daarmee niet alleen deze eenentwintig Stadionpleinbewoners willen herdenken, maar alle bewoners van de Stadionbuurt die slachtoffer zijn geworden van het naziregime.

Eén keer zijn de Olympische Spelen in Nederland gehouden, namelijk in 1928. Daar aan heeft Amsterdam een Olympisch Stadion overgehouden, ontworpen door Jan Wils en gelegen aan het Stadionplein. Maar de bouw van de buurt was al eerder begonnen: de namen Stadionweg en Stadionbuurt zijn ontleend aan het eerste stenen stadion van Nederland dat aan de andere kant van het plein stond. Het was ontworpen door de Joodse architect Harry Elte. Met de bouw van de Marathonbuurt – met kleine sociale huurwoningen – was rond 1920 begonnen. Bij de Olympische Spelen werden beide stadions gebruikt, daarna werd dat van Elte afgebroken, zodat op die plek de Jasonstraat en de Van Tuyl van Serooskerkenweg bebouwd konden worden. Daar kwamen vooral particuliere huurwoningen en ook wat koopwoningen.

Het Olympisch Stadion werd vergroot tot voetbalstadion met ruimte voor 50.000 toeschouwers, die voor en na wedstrijden voor

een enorme verkeersdrukte zorgden. Het stadion werd ook voor andere doelen gebruikt: in 1933 vierde Koningin Wilhelmina er haar 35-jarig regeringsjubileum, in 1936 was er het verlovingfeest van Prinses Juliana en Prins Bernhard van Lippe-Bisterfeld. En na de oorlog vond er een groot Bevrijdingsfeest plaats.

In de oorlogsjaren was de Stadionbuurt dus een moderne buurt aan de rand van de stad. Op de beruchte kaart uit mei 1941 met de verspreiding van de Joodse bewoners over de gemeente – in de legenda staat ‘elke stip = 10 Joden’ – is de Stadionbuurt veel minder bezet met ‘stippen’ dan de Rivierenbuurt, Transvaalbuurt, Plantagebuurt, de ‘Nieuwe Grachten’ en de Waterloopleinbuurt. In de Stadionbuurt woonden bijna 1500 Joden, van wie ongeveer de helft vluchtelingen waren,

*Olympisch Stadion ca. 1935
Foto Stadsarchief Amsterdam*

zoals Duitsers, Polen en Oostenrijkers die na 1933 waren gekomen. Na de oorlog was in Amsterdam nog maar een kwart van de Joodse bevolking in leven, de anderen waren ver van huis en hard vermoord.

De Stolpersteine brengen de namen van nazislachtoffers terug in de buurt. De tekst op de stenen begint meestal met 'HIER WOONDE...' Op de stoep voor het laatste huis waar iemand uit vrije wil woonde, wordt een steen geplaatst met het geboortjaar en de plaats waar en datum waarop de persoon vermoord of bevrijd is. Daartussen staat informatie over de weg die hij/zij gegaan is, over de arrestatie en het kamp of de kampen waar iemand opgesloten werd.

De Stolpersteine zijn bedacht door de kunstenaar Gunter Demnig (Berlijn, 1947) die in 26 Europese landen met de hand gemaakte stenen geplaatst heeft, op verzoek van nabestaanden, bewoners of lokale comités. Sedert de zomer van 2021 worden de stenen ook in Amsterdam gemaakt, met toestemming van Gunter Demnig die zijn kennis en kunde aan mij heeft overgedragen. De plaatsing gebeurt door Amsterdamse stratenmakers.

Gunther Demnig

Het liefst zouden we op dat kleine steentje iemands hele verhaal vertellen: wat deed hij of zij toen Nederland nog niet bezet was en Hitler nog niet aan de macht was? Was de persoon getrouwd en waren er kinderen? Dat kan niet op een steentje van 10 bij 10 centimeter, maar wel in een boekje dat daarbij hoort en dat hier voor u ligt. Onderzoekers hebben, al dan niet in contact met nabestaanden, zoveel mogelijk de verhalen gereconstrueerd. Een mens is meer dan zijn geboorte- en sterfdatum: met deze teksten kunnen wij hun levens gedenken.

Alexander Stukenberg
Voorzitter van de Stichting Stolpersteine

Stadionplein 8 nu Laan der Hesperiden 8

HIER WOONDE
FRITZ SCHALSCHA
GEB. 1896
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
VUGHT
GEDEPORTEERD 23-3-1944
UIT WESTERBORK
VERMOORD 1-4-1944
BIRKENAU

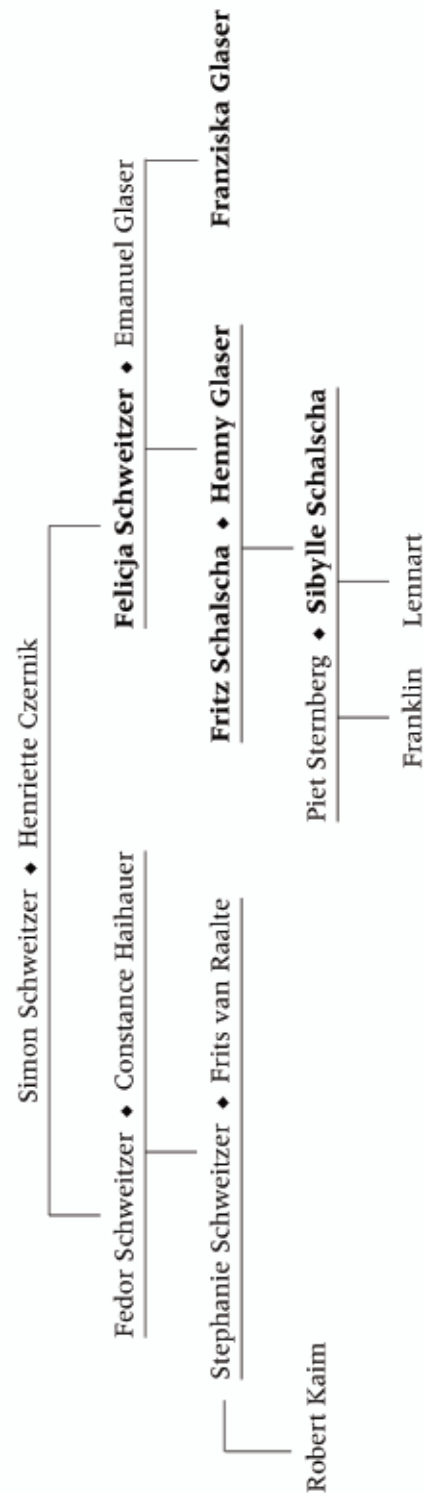
HIER WOONDE
**HENNY
SCHALSCHA-GLASER**
GEB. 1902
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
GEDEPORTEERD 3-6-1944
UIT VUGHT
BEVRIJD 5-5-1945
PADBORG

HIER WOONDE
SIBYLLE SCHALSCHA
GEB. 1927
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
GEDEPORTEERD 3-6-1944
UIT VUGHT
BEVRIJD 5-5-1945
PADBORG

HIER WOONDE
**FELICJA
GLASER-SCHWEITZER**
GEB. 1867
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
VUGHT
GEDEPORTEERD 23-2-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 26-2-1943
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
FRANZISKA GLASER
GEB. 1895
GEÏNTERNEERD 17-2-1943
VUGHT
GEDEPORTEERD 16-5-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 1-10-1944
AUSCHWITZ

Familie Schalscha – Glaser

Fritz en Henny Schalscha-Glaser en hun dochter Sibylle kwamen in 1938 op Stadionplein 8 wonen. Fritz en Henny waren in 1925 in Breslau getrouwd en Sibylle was daar in 1927 geboren. Fritz was volgens zijn kaart in het Amsterdamse bevolkingsregister elektrotechnisch ingenieur, Henny was secretaresse.

Beide families, Schalscha en Glaser, hadden hun wortels in Kattowitz/Katowice, ooit het centrum van de industrie in Silezië. Veel ‘Oostjoden’ die op de vlucht waren voor de pogroms in Rusland, kwamen langs Kattowitz en werden daar geholpen door de lokale Joodse organisaties. Er waren grote verschillen tussen de traditionele Poolse Joden en de moderne Duits-georiënteerde Joden die al langer in Kattowitz woonden. Daartoe behoorden de families Glaser en Schalscha. De Glasers hadden een graanmolen in Kattowitz. Ook de familie Schalscha was belangrijk in de economie van Kattowitz. Kattowitz werd in 1922 Pools – ondanks dat de meeste bewoners, inclusief de Joodse, voor aansluiting bij Duitsland gestemd hadden.

In de jaren dertig werd het antisemitisme in Kattowitz virulent en gewelddadig. De meeste Joden verhuisden naar Duits grondgebied (bijv. Breslau), terwijl Poolse Joden op hun beurt juist naar Kattowitz toekwamen. In Breslau was in 1910 een Technische Universiteit opgericht; daar zal Fritz Schalscha zijn opleiding hebben gehad.

Fritz’ kleinzoon Franklin Sternberg schrijft vanuit Brazilië in 2021 dat zijn grootouders meer Duits dan Joods waren, tevens implicerend dat ze zich niet konden voorstellen dat zij in Duitsland vervolgd zouden worden. Toen steeds duidelijker werd dat dat wel het geval was, besloten ze naar Nederland te gaan. Nederland was immers in de Eerste Wereldoorlog neutraal, dat wil zeggen, buiten de oorlog gebleven en had zich voorgenomen om dat te blijven, ook als er een Tweede Wereldoorlog zou uitbreken. Andere familieleden vluchtten naar Palestina, Londen, en Latijns-Amerika.

Henny’s zus Franziska Glaser kwam tegelijkertijd bij hen op het Stadionplein wonen, eerder had ze in de Leonardostraat 8-huis gewoond. Henny’s moeder Felicja Glaser-Schweitzer trok in april 1940 in bij haar dochters en schoonzoon op het Stadionplein. Als de gegevens op de woningkaart in het Stadsarchief Amsterdam kloppen, kwam ze op dat moment rechtstreeks uit Kattowitz en was ze dus nog net op tijd het land ontvlucht. In 1938 kwam ‘Dr. F. Schalscha’ in het telefoonboek te staan met telefoonnummer 95216. In 1942 stond hij er nog, maar in 1943 niet meer. Waar Fritz werkte, is onbekend. Tijdens de bezetting zal Fritz zijn baan zijn kwijtgeraakt.

Herman C. Olij, geboren in 1895, wonend in de Stadionstraat 11, nam – aldus

hun kleinzoon Franklin Sternberg in Brazilië – Fritz en Henny in dienst voor zijn foute zaken. Olij werkte voor de Abwehr, de Duitse geheime dienst en gebruikte een valse identiteit – namelijk die van de Duitse Dr. A. Bosch. Hij stond echter wel onder zijn eigen naam ingeschreven in het bevolkingsregister. In 1943 verhuisde Olij naar de re Constantijn Huygensstraat 105, hij adverteerde toen al een tijd met zijn aangenomen Duitse naam. In een aangifte tegen hem door een oud-medewerker die door hem bedreigd was, noemde de politie in het politieregister ‘Hermanus C. Olij, zich noemende dr. A. Bosch’. Hij gebruikte zijn schuilnaam dus heel openlijk.

Olij werd rijk met opgekochte internationale handelsfirma’s en zijn handel met de bezetter. Olij dwong Fritz om een radioverbinding tussen de verschillende spionnen en Berlijn op te zetten. Henny werkte voor hem als secretaresse.

Na de oorlog trad Henny op als getuige tegen Olij toen hij in het kader van de Bijzondere Rechtspleging vervolgd werd als collaborateur. Henny’s kleinzoon Franklin heeft de stukken daarvan in 2019 in het Nationaal Archief gezien.

In de nacht van 1 op 2 februari 1943 werden Fritz, Henny, Sibylle, Felicja en Franziska opgepakt door de bekende Jodenjager Riphagen met een ploeg Duitsers. Na een korte gevangenschap in Amsterdam werden ze naar Kamp Vught gestuurd; hun registratie in Vught dateert van 17 februari 1943.

Het oudste familielid, Felicja Glaser-Schweitzer, die toen 76 jaar was, werd drie

Felicja Glaser-Schweitzer

dagen later al uit Vught doorgestuurd naar Westerbork en vandaar naar Auschwitz. Daar werd Felicja bij aankomst op 26 februari 1943 vermoord.

Haar dochter Franziska Glaser, 48 jaar oud, werd op 17 september 1943 uit Vught naar Westerbork gestuurd. In Vught of in Westerbork werkte ze als secretaresse, dat beroep staat vermeld op haar Joodse Raad-kaart. Uit Westerbork werd Franziska op 25 februari 1944 naar Theresienstadt gestuurd en vandaar op 16 mei naar Auschwitz. Daar heeft Franziska nog een half jaar geleefd tot zij op 1 oktober 1944 werd vermoord.

Fritz, Henny en Sibylle werkten in Kamp Vught bij het zogenaamde Philips-kommando dat net werd opgericht toen zij er aankwamen. Kampbewoners konden zich daarvoor opgeven, dat zullen zij ook gedaan hebben. Dat was een slimme zet. Philips behield zelf zo lang mogelijk de regie over de mensen die voor het bedrijf werkten en gaf hen extra eten. Iedereen hoopte dat ze het zo tot het

einde van de oorlog – waarvan men alsmaar dacht dat die nabij was – zouden redden. Niet iedereen hield het werk en het kampeven vol. De nazi’s wilden wel van nuttige Joden profiteren, maar deden geen pogingen om de zwakken in leven te houden. Wie niet meer van nut was, werd doorgestuurd en vermoord.

Fritz Schalscha werkte als elektricien bij Philips in Vught, volgens zijn Vughtkaart. Hij werd uit Westerbork op 23 maart 1944 naar Auschwitz gestuurd – wanneer hij precies uit Vught was doorgestuurd naar Westerbork, is niet duidelijk. Op 1 april 1944 vond Fritz, 49 jaar oud, de dood in Auschwitz.

Henny Schalscha-Glaser werkte als secretaresse bij Philips in Vught. Sibylle zal net als de andere leden van het Philipskommando aan radio-onderdelen gewerkt hebben. In elk geval hebben ze er zo’n 16 maanden gewerkt. Op 3 juni 1944 werd het Joodse personeel van Philips, als laatste groep Joden uit Vught, naar Auschwitz gestuurd. Zij werden echter niet zoals gebruikelijk bij aankomst vermoord noch werd er geselecteerd, maar de hele groep van zo’n 500 personen (vooral vrouwen) werd geregistreerd. Er werd ruwweg een kampnummer op de arm getatoeëerd. Omdat de Philips-Joden gezien werden als gekwalificeerde werkers, werden ze in twee groepen doorgestuurd naar Reichenbach en daar weer aan het werk gezet. Met de extra rantsoenen van Philips was het afgelopen.

Toen de Russen Auschwitz naderden, werden veel gevangenen gedood of weggestuurd op de zogenaamde dodenmarsen. De Telefunkenfabriek waar de Philips-vrouwen werkten werd gebombardeerd in februari

1945. De vrouwen werden van kamp naar kamp gestuurd onder de meest barre omstandigheden en weer aan het werk gezet. Begin mei kwamen ze aan in Denemarken en werden ze naar Zweden gebracht om verzorgd te worden en aan te sterken. Van de circa 500 uit Vught vertrokken personen, hebben zo’n 400 het overleefd. Zo ook Henny en Sibylle, hoewel de laatste erg ziek was.

Henny en Sibylle, stateloos sedert hun vlucht uit Duitsland, besloten terug te keren naar Nederland en te proberen hun achtergelaten bezittingen terug te vinden. Ze kregen papieren van de Nederlandse delegatie in Zweden en werden in de herfst van 1945 gerepatriëerd. Na een kort verblijf aan de Parnassusweg, werden ze in januari ingeschreven in het Amsterdamse bevolkingsregister op het adres Courbetstraat 17-3 waar ze tot januari 1948 bleven wonen. Daarna huurden ze kamers op Sarphatikade 5-huis – tegenover

Henny Schalscha-Glaser

het Amstelhotel – bij de weduwe Margarethe Laqueur-Löwenthal, die Henny mogelijk van vroeger kende. Haar in 1947 overleden man Ernst Laqueur was afkomstig uit Breslau en was net als Fritz Schalscha opgeleid aan de universiteit aldaar, zij het veel eerder.

Sibylle ontmoette Hans Peter Sternberg, die Piet genoemd werd, zoon van een Duits-Joodse koopman die al vlak na de Eerste Wereldoorlog naar Nederland was gekomen en al in 1924 was genaturaliseerd. Piet en Sibylle trouwden op 20 december 1950 in Amsterdam. In 1951 emigreerden ze, samen met Henny, naar Brazilië. Piet Sternberg wilde namelijk niet uitgezonden worden om in Korea te vechten. Sibylle was door haar huwelijk met Piet Nederlandse geworden, Henny werd in Brazilië Braziliaanse. In 1951 en 1955 werden de zoons van Sibylle en Piet in Brazilië geboren, er werden advertenties in Nederlandse kranten gezet voor hun vrienden hier.

Overigens bevonden zich voor en in de oorlogsjaren nog meer familieleden van de bewoners van Stadionplein 8 in Nederland. Een broer van Felicja, Fedor Schweitzer (1863 - 1939) was in de jaren dertig in Leiden komen wonen waar hij in 1939 overleed. Zijn dochter Stephanie Charlotte Schweitzer (geboren in Berlijn, 6-11-1894) was in 1935 in Berlijn als weduwe, hertrouwd met de Haagse advocaat Frits van Raalte. Toen de oorlog uitbrak woonden Stephanie en haar man Frits, haar moeder Constance Schweitzer-Hainauer en

Stephanies zoon Robert Erwin Kaim in Wassenaar aan de Wittenburgerweg 64. Roberts beide broers waren eerder naar Engeland en Zuid-Afrika geëmigreerd, waar zij de oorlog overleefden. Robert was volgens zijn papieren vliegtuigmonteur, hij had in elk geval in Nederland de HBS doorlopen. Een schoolvriend van hem was nog in leven toen er in 2021 een Stolperstein voor Robert in Wassenaar gelegd werd. Robert was in maart 1941 uit huis gegaan en in Stolwijk gaan wonen en later ondergedoken. Zijn schoolvriend heeft hem nog opgezocht toen hij in Driebergen ondergedoken was en – met valse papieren – een actieve rol in het verzet speelde. Robert werd op 11 maart 1944 in Den Haag gearresteerd en via Westerbork naar concentratiekamp Stutthof gestuurd – waar hij als monteur gewerkt heeft. Zijn beroep was voor de nazi's van nut, maar dat was blijkbaar niet voldoende om hem in leven te houden. Robert stierf in Stutthof – aldus de overlijdensakte – op 31 december 1944 aan algemene verzwakking en hongeroedeem.

Constance en Stephanie Schweitzer pleegden zelfmoord op 20 juli 1942 in Wassenaar, nadat hun bezit geregistreerd was en drie dagen voordat zij opgehaald zouden worden. Frits van Raalte overleefde de oorlog.

Voor Robert, zijn moeder Stephanie en zijn grootmoeder Constance zijn in november 2021 Stolpersteine gelegd in Wassenaar, Wittenburgerweg 64.

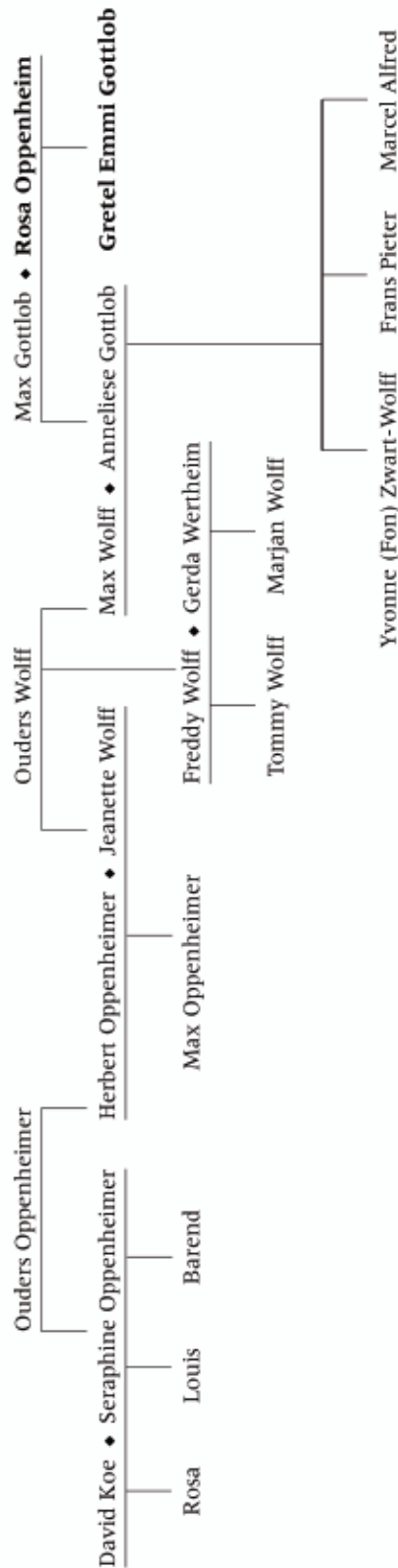
Stadionplein 23-3

HIER WOONDE
**ROSA GOTTLB-
OPPENHEIM**
GEB. 1890
GEÏNTERNEERD 17-3-1943
VUGHT GEDEPORTEERD 25-5-
1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 28-5-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
**GRETEL EMMI
GOTTLB**
GEB. 1914
GEÏNTERNEERD 17-3-1943
VUGHT GEDEPORTEERD 8-6-
1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 11-6-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
JULIUS MAINZER
GEB. 1875
GEÏNTERNEERD 29-9-1943
WESTERBORK
GEDEPORTEERD 28-10-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 30-10-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
**ANNA MAINZER-
LEDERER**
GEB. 1894
GEDEPORTEERD 28-10-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 30-10-1944
AUSCHWITZ

Het gezin Gottlob – Oppenheim

Gretel Emmi Gottlob was 26 jaar oud toen zij op 7 maart 1940 op het Stadionplein 23-3 kwam wonen met haar vader Max en moeder Rosa Gottlob-Oppenheim. Max was geboren in 1882 in het prachtige middeleeuwse stadje Rothenburg ob der Tauber in Beieren in Zuid-Duitsland. Rosa was in Frankfurt am Main geboren in 1890, hun dochter Gretel daar vlakbij in Offenbach am Main, in 1914, het jaar dat de Eerste Wereldoorlog begon. Vanuit Offenbach waren ze rond de jaarwisseling 1938-1939 naar Nederland gevlucht. Veel Joodse bewoners van Offenbach waren toen al vertrokken; de nazi's hadden het bestuur overgenomen en maakten de Joden het leven onmogelijk.

Gretel en haar ouders kwamen begin januari 1939 in Nederland aan. Ze vonden onderdak bij de oudere zus van Gretel, Anneliese Wolff-Gottlob op de Keizer Karelweg 364 te Nieuwer-Amstel, tegenwoordig Amstelveen. Anneliese woonde daar met haar man Max Wolff en hun in 1937 geboren dochtertje Yvonne Renate.

Max Wolff was koopman in metalen. Hij was in Duitsland geboren, maar zijn vader was Nederlander, zodat hij ook de Nederlandse nationaliteit had. Door haar huwelijk met Max was Anneliese Nederlandse geworden. In 1938 kwamen ze in Nieuwer-Amstel wonen.

Vader Max Gottlob overleed een paar maanden nadat ze op het Stadionplein waren komen wonen, op 25 augustus 1940. Max was 58 jaar oud en werd begraven op de Joodse begraafplaats in Diemen.

Gretel en haar moeder Rosa woonden nog drie jaar op het Stadionplein. Volgens hun gegevens in het Stadsarchief hadden ze geen beroep. Ze verhuurden in elk geval een deel van hun huis aan het echtpaar Julius en Anna Mainzer-Lederer (zie blz 17).

Op 16 maart 1943 werden Rosa en Gretel tegelijkertijd opgepakt. In die week werden zo'n 1500 Joden, meestal 's nachts, uit hun huis gehaald door arrestatieteams van Duitse en Nederlandse agenten. Gretel en Rosa werden een dag later geregistreerd in Kamp Vught.

Zoals zoveel opgepakte Joden kwamen ze in het kamp mensen tegen die ze kenden, familie en familie van familie. Zo kwam op 14 mei 1943 het gezin van Seraphine en David Koe-Oppenheimer in Kamp Vught terecht. Seraphine was de jongere zus van Herbert Oppenheimer, die getrouwd was met Jeanette Wolff, de schoonzus van Anneliese Wolff-Gottlob. Seraphine was op haar 21e als hulp in de huishouding naar Nederland gekomen en had her en der gewerkt. In 1928 was zij getrouwd met David Koe. Seraphines broer Herbert woonde tot 1930 bij hen in.

Seraphine Koe-Oppenheimer

Hij trouwde in 1941 met Jeannette, de zus van Max Wolff.

Seraphine en David kregen drie kinderen en waren in 1936 van Amsterdam naar de Iepenstraat 3 in Haarlem verhuisd. David Koe, die afgekeurd was voor militaire dienst omdat hij nog geen 1,50 meter lang was, werkte voor de oorlog als winkelbediende. Volgens zijn Joodse Raadkaart had hij een rijbewijs en was hij gezond, ijverig en plichtsgetrouw.

Een jaar lang had hij allerlei werkzaamheden voor de Joodse Raad verricht en daarom had hij een sperr, dat betekent tijdelijk van transport vrijgesteld.

Maar in mei 1943 was zijn sperr niet meer geldig en werden David, Seraphine en de kinderen opgepakt. Hun dochter Rosa was toen tien jaar oud, Louis was zeven en de jongste, Barend, die als enige in Haarlem geboren was, was vier jaar oud.

Ze werden op 14 mei 1943 geregistreerd in Kamp Vught. David probeerde zogenaamde Palestina-papieren te verkrijgen, een soort visum voor Palestina – nu Israël – waarmee mensen hoopten door emigratie aan deporta-

tie te ontsnappen. Met relaties in Palestina lukte het soms om die papieren te krijgen.

Twee maanden in kamp Vught later moest Gretel toezien hoe haar moeder Rosa werd doorgestuurd, zoals dat genoemd werd. Rosa werd op 24 mei op de trein naar Kamp Westerbork gezet en de volgende dag uit Westerbork met de trein met bijna drieduizend mensen gedeporteerd naar vernietigingskamp Sobibor. Daar werd ze met al die andere Joden direct na aankomst vermoord.

Dat was op 28 mei 1943. Rosa was 52 jaar oud.

In Kamp Vught moesten de volwassenen werken. Veel mensen hadden kinderen die in aparte kinderbarakken woonden en die zonder de zorg van hun ouders verwilderden. De kampleiding vond die kinderen maar lastig en besloot dat ze weg moesten. Tegen de ouders werd gezegd dat de kinderen naar een kindertehuis zouden gaan waar goed voor hen gezorgd zou worden, maar dat was gelogen.

Op 6 juni 1943 werden alle kinderen van nul tot drie jaar al dan niet met hun ouders in treinen gezet, nadat ze eerst uren op appèl gestaan hadden. Op 7 juni waren alle kinderen van vier tot 16 jaar aan de beurt, begeleid door een van hun ouders. Zo vertrokken lange treinen met in totaal zo'n 1300 kinderen en 1700 volwassen uit Vught om via Kamp Westerbork op 8 juni door te rijden naar Sobibor.

Zowel in Vught als in Westerbork waren de andere kampbewoners erg geschokt door dit vreselijke transport met al die kleine kinderen van wie er velen geen begeleiding hadden en die huilden en schreeuwden.

Seraphine Koe met haar kinderen was daarbij. Ook Gretel Gottlob zat in die trein. Het is mogelijk dat Gretel als begeleidster voor de kinderen meegegaan is, misschien vrijwillig uit medelijden met de kinderen, misschien is ze ertoe gedwongen.

David Koe zat niet in die trein. Bij aankomst in Sobibor op 10 en 11 juni 1943 zijn ze allemaal vermoord. Gretel Gottlob was daarbij. Ze werd 29 jaar oud.

Seraphine Koe en haar kinderen waren echter in Westerbork achtergebleven. Ze wachtten daar op David die op 2 juli pas uit Vught naar Westerbork gestuurd werd. Kwam het doordat David bezig was met Palestina-papieren en men hem een kans gegeven had om die op tijd te krijgen? In elk geval hielp het niet.

Voor moeder en dochter Gottlob leggen wij twee Stolpersteine.

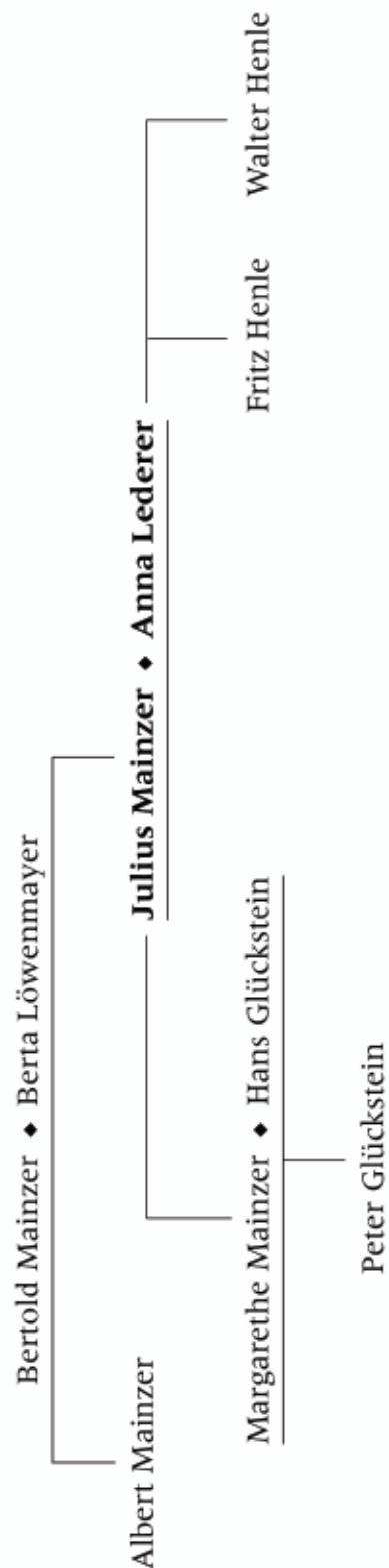
Als je de naam Gretel vertaald naar het Nederlands wordt het Grietje, net als in 'Hans en Grietje'. De naam Gottlob is letterlijk vertaald 'looft god', of 'godzijdank'. Moeder Rosa's meisjesnaam was Oppenheim. Oppenheim is een dorp in Zuid Duitsland. (Het is tevens een bekende bankiersnaam uit Frankfurt, maar Rosa's vader Sally Ruben Oppenheim was niet uit die familie afkomstig.)

Anneliese Gotlobb, haar man Max Wolff en hun in 1937 geboren dochter Yvonne Renate overleefden de oorlog door in 1943 onder te duiken. Zij hebben op veertien adressen on-

dergedoken gezeten. In augustus 1945 doken Max en Anneliese weer op en gingen opnieuw in Amstelveen wonen. Ze kregen na de oorlog nog twee zoons, Frans-Pieter (verhuisd naar Zuid-Afrika) en Marcel Alfred. Max en Anneliese emigreerden in 1971 naar Zug in Zwitserland en zijn daar overleden.

Ook Freddy Wolff, de broer van Max, en zijn vrouw Gerda Wertheim en hun zoontje Eddy (Edward, 1941) hebben de oorlog overleefd. Zij zaten op verschillende plekken in Nieuwer-Amstel ondergedoken, onder meer in de Pauluskerk aan de Wolfert van Borsselenweg 116. Hun zoontje Tommy uit 1939 was met valse papieren bij een Zaans echtpaar ondergebracht, maar is verraden. Hij is in 1944 in Westerbork overleden. Na de oorlog kregen Freddy en Gerda nog een dochter.

Max Wolffs familie uit Duitsland was vlak voor de oorlog ook naar Nederland gevlucht. Zijn moeder, Marianne Wolff-Rosenstamm woonde in bij haar dochter Jeanette Oppenheimer-Wolff op de Plantage Muidergracht 23-huis en haar man Herbert Oppenheimer, die vishandelaar was, en hun zoontje Max. Schoonzoon Herbert Oppenheimer werd in 1942 opgepakt. Hij zat tussen 6 augustus en 26 september 1942 gevangen in Kamp Amersfoort, werd naar Mauthausen gedeporteerd en op 3 oktober 1942 op 38-jarige leeftijd vermoord. Marianne Wolff, dochter Jeanette en kleinzoon Max werden alle drie naar Sobibor gedeporteerd en vermoord op 2 april 1943. Marianne werd 75 jaar, Jeanette 37 jaar en Max werd niet eens een jaar oud.

Anna en Julius Mainzer-Lederer

Anna en Julius Mainzer kwamen in november 1940 inwonen bij Rosa en Gretel Gottlob op Stadionplein 23-3. Zij waren Duits-Joodse vluchtelingen die in 1939 er nog in geslaagd waren om uit Duitsland weg te komen.

Julius Mainzer was op 29 juni 1875 geboren in Neurenberg. Julius grootvader was rabbi en veel van zijn zonen waren arts geworden. Anna Mainzer-Lederer was Julius' tweede vrouw, zij was op 11 augustus 1894 geboren als dochter van een koopman in het dicht tegen de Zwitserse grens aan liggende stadje Reutlingen.

München

Julius en Anna hadden in Duitsland al een heel leven achter zich. Julius, zoon uit een gezin van acht kinderen, was in Tübingen afgestudeerd in de medicijnen en sinds 1904 in München praktiserend vrouwenarts, zoals dat vroeger heette (nu gynaecoloog). Beide

echtelingen waren eerder gehuwd geweest. Anna Lederer was getrouwd geweest met Albert Henle.

Allebei hadden ze kinderen uit hun eerdere huwelijk, samen hadden ze geen kinderen.

Julius had een dochter, Margarethe Berta Mainzer, gehuwd Glückstein, geboren op 5 juni 1912 in München.

Anna had twee zoons, Fritz Richard en Walter Henle, geboren op respectievelijk 16 januari 1916 en 24 mei 1921 in München.

Julius en Anna waren in 1923 in München getrouwd. Julius was toen dus 48 jaar en Anna 29. De adressen waar Julius woonde en werkte zijn bekend dankzij het Duitse 'Witte Koffers Project' (zie inzet). In 1935 kwam Julius' oude moeder Berta Mainzer bij hen inwonen. Berta stierf begin 1938, 88 jaar oud.

Intussen had Julius in 1937 de praktijk in de Dachauer Straße 187 overgenomen van Fritz

Mainzer, Julius Dr. med.
Praktischer Arzt und Geburtshelfer
Geboren am 29.06.1875 in Nürnberg, verheiratet
Emigration am 18.03.1939 nach Amsterdam
Deportiert am 20.01.1944 aus Durchgangslager Westerbork ins Konzentrationslager (KZ) Theresienstadt
Ermordet am 30.10.1944 im KZ Auschwitz (13. Cheswan 5705)
Eltern: Berthold Mainzer *15 april 1844-14-11-1907, Versicherungsüberinspektor, und Berta Mainzer, geb. Loewenmeyer * 1850- 4-01-19938)
Heirat: am 20.11.1923 in München mit Anna Mainzer, geb. Lederer, gesch. Henle, geboren am 11.08.1894 in Reutlingen, gestorben am 30.10.1944 in Auschwitz
Kinder: Margarethe Berta, geboren am 5.06.1912 in München
Wohnort: München, zugezogen am 1.01.1903 Wohnadressen in München:
Fraunhoferstraße 5/I, bei den Eltern (seit 1.01.1904)
Erhardtstraße 6/III (seit 3.11.1924)
Dachauer Straße 187/I (seit 13.09.1937)

Feuchtwanger, die naar Engeland was geëmigreerd. De nazi's trokken een jaar later echter van alle Joodse artsen de vergunningen om geneeskunde te kunnen uitoefenen in. Alleen Joodse patiënten mochten zij nog behandelen. Maar die waren er steeds minder in München, omdat iedereen die weg kon komen op de vlucht sloeg.

Op 18 maart 1939 verlieten ook Julius en Anna Duitsland. Dat was op het nippertje.

Het moet behoorlijk lastig zijn geweest, om in 1939 nog uit Duitsland weg te komen. De nazi's wilden de Joden wel laten gaan, maar niet voordat zij hen geheel kaalgeplukt hadden. Vluchtelingen werden bovendien bijna nergens toegelaten.

De andere landen zagen aankomen dat de gehele Joodse bevolking van Oostenrijk en Duitsland op de vlucht sloeg, ze hadden een grote economische crisis achter de rug, kampten nog met werkloosheid en groeiende vreemdelingenhaat en wilden de problemen afhouden. Hoezeer de vluchtelingen door de nazi's met de dood bedreigd werden, zag men niet of wilde men niet zien.

De vluchtelingen wilden zoveel mogelijk van hun vermogen meenemen om door te reizen en na hun vlucht weer een bestaan op te bouwen.

Holland als Transitland

Julius en Anna Mainzer kwamen naar Nederland met de bedoeling om door te reizen naar de Verenigde Staten. In de tussentijd moesten ze wel ergens wonen. Een week na hun aankomst schreven zij zich in op de Achillesstraat 37-1. Ze verhuisden in oktober dat jaar naar de Beethovenstraat 51b-huis.

Op 19 november 1940 lieten zij in het bevolkingsregister optekenen dat zij op kamers woonden bij moeder en dochter Gottlob op het Stadionplein 23-3. Toen Rosa en Gretel in maart 1943 werden opgepakt, raakten de Mainzers hun onderdak kwijt. Ze vonden een nieuwe inwoning in de Rivierenbuurt en werden daarna nog een keer gedwongen te verhuizen naar de Transvaalbuurt. De woning aan het Stadionplein is dus te beschouwen als hun laatste vrij gekozen woning.

Eenmaal in Nederland zal het echtpaar Mainzer ook grote moeite hebben gedaan om naar Amerika te vertrekken. Meer leden van de familie Mainzer zullen daar heen hebben gewild in de hoop in het nieuwe land elkaar weer te ontmoeten.

Een andere naamgenoot – de familieband kon niet worden nagegaan – Ernst en zijn vrouw Olga was dat ook van plan. Zij scheepden zich in Hamburg in op het motorschip de St. Louis, die op weg was naar Cuba met mensen die papieren voor Cuba hadden gekocht.

Daar aangekomen werden die papieren niet erkend, de Verenigde Staten en Canada wilden de vluchtelingen niet opnemen en het schip keerde naar Europa terug waar Engeland, Frankrijk, België en Nederland bereid

Julius Mainzer

waren elk een deel van de vluchtelingen op te nemen. Zo kwamen Emile Mainzer en zijn vrouw in Nederland terecht, waarmee zij in de val liepen en vermoord werden.

Laatste reizen

Julius en Anna Mainzer werden ten slotte opgepakt bij de laatste grote razzia van 29 september 1943 en op die datum ingeschreven in kamp Westerbork. Zij zijn samen op 18 januari 1944 op de trein gezet naar het zogenaamde getto Theresienstadt, tezamen met 541 anderen.

Theresienstadt was een oude vesting in Tsjechië die in juni 1941 door de nazi's in gebruik genomen was als concentratiekamp voor Joden. Het was geen vernietigingskamp en de nazi's deden alsof het een modelkamp was, zogenaamd als 'de stad die Hitler aan de Joden gegeven heeft'. Daarmee werd ook het Rode Kruis dat op inspectie kwam om de tuin geleid.

Maar ondertussen leden de mensen er honger, was er geen enkele hygiëne en gingen velen aan ziekten dood, met name ook doordat het kamp overvol was. Bovendien

Anna Mainzer-Lederer

vertrokken er van Theresienstadt treinen naar bijvoorbeeld Auschwitz.

Op 28 oktober 1944 werden Anna en Julius gedeporteerd naar Auschwitz; beiden werden bij aankomst op 30 oktober 1944 vermoord. Julius bereikte de leeftijd van 69 jaar, Anna werd 50 jaar.

Julius' broer Dr. Albert Mainzer kwam in dezelfde periode vanuit Duitsland eveneens in Theresienstadt terecht, waar hij wegens ziekte naar Auschwitz wordt getransporteerd en op bijna dezelfde datum als zijn broer Julius, op 30 oktober werd vermoord.

Alberts vrouw Franziska werkte in Theresienstadt bij de kleermakerij van uniformen en overleefde de oorlog. Daarom is over het verblijf van Albert een verslag bekend:

'In Theresienstadt woonde Mainzer in een zaal met 300 man, altijd 9 bedden boven elkaar. Honger, kou en ongedierte en bedwantsen maakten hem ziek'

(Dat van die 9 bedden übereinander valt te betwijfelen. Andere bronnen spreken van hooguit 4 boven elkaar. Het is technisch ook vrijwel onmogelijk).

Na de oorlog

Julius en Anna waren eigenlijk op doorreis naar Amerika en een deel van hun bezittingen was daarom al naar Los Angeles verzonden. Omdat uiteindelijk niemand meer de opslagkosten betaalde, werd hun zending daar bij opbod verkocht.

Julius Mainzers dochter Margarethe Glückstein-Mainzer overleefde de oorlog. Zij kreeg na de oorlog twee kinderen, waarvan de oudste Peter is overleden en de ander niet kon worden getraceerd.

De zonen van Anna, Fritz Henle en Walter Henle, slaagden erin te emigreren, vermoedelijk naar Amerika. Of er nakomelingen zijn weten we niet.

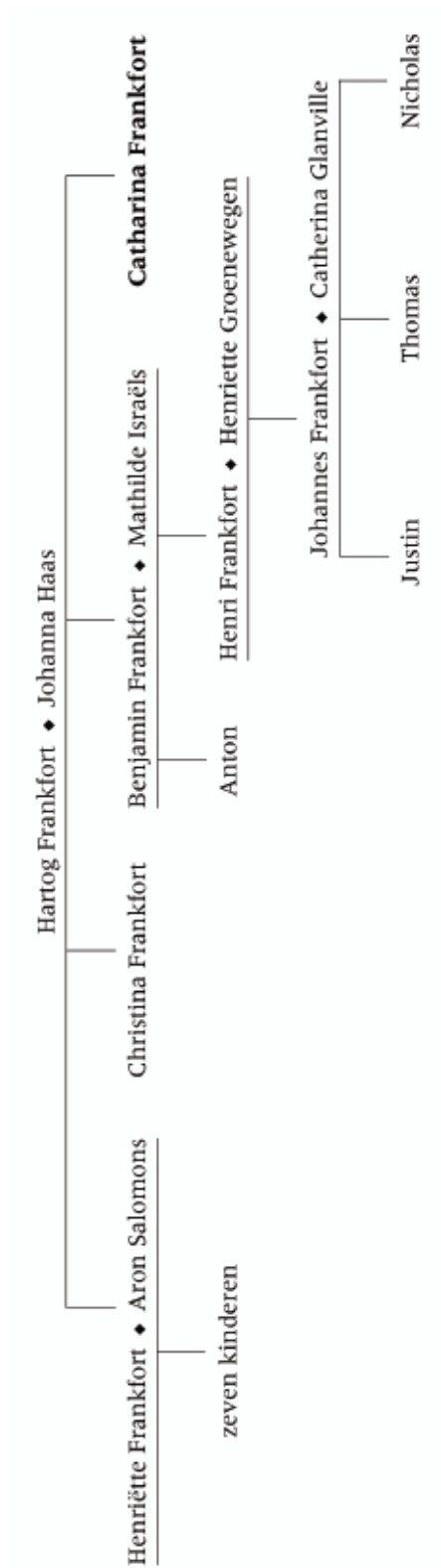
Pas in 2003 rehabiliteerde de Universiteit van Tübingen officieel de dokterstitel van Dr. Julius Mainzer die hem in de nazitijd was afgenomen. In een gepubliceerde lijst is Dr. Julius Mainzer op Nr. 25 te vinden.

Voor Julius Mainzer en Anna Mainzer-Lederer leggen wij Stolpersteine.

Stadionplein 29-1

HIER WOONDE
**CATHARINA
FRANKFORT**
GEB. 1866
GEÏNTERNEERD 15-9-1942
GEDEPORTEERD 18-9-1942
UIT WESTERBORK
VERMOORD 21-9-1942
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
REBECCA DAVIDSON
GEB. 1882
GEÏNTERNEERD 15-9-1942
GEDEPORTEERD 18-9-1942
UIT WESTERBORK
VERMOORD 21-9-1942
AUSCHWITZ

Catharina Frankfort

Van Catharina Frankfort stelt het Joods Monument dat zij alleenstaand was of dat er van deze persoon geen gezinsverband bekend is of kon worden gereconstrueerd. Maar Catharina was niet alleen, zij woonde al jaren samen met Saartje Davidson en soms ook met Saartjes zus Rebecca Davidson, beiden als dienstbodes en gezelschapsdames. Omdat Rebecca en zus Saartje apart worden besproken, nu over Catharina's achtergrond. Catharina Frankfort kwam uit een Joods onderwijzersgezin van acht kinderen van wie er vier al heel jong overleden. Haar vader Hartog Frankfort (1820-1887) stamde uit een voornaam Overijsselse familie uit Deventer, zijn vader was ook al onderwijzer en rabbi, net als zijn voorvaderen. Hartog trouwde in 1851 met Johanna Bernardhina Haas uit Zaltbommel en ging met haar in het kleine vestingstadje aan de Waal wonen. Hartog richtte er in 1856 een Joodse kostschool op. Hiervan is deze advertentie gevonden:

De kostschool heeft waarschijnlijk niet lang bestaan, want rond 1862 verhuisde de familie Frankfort naar Arnhem, waar de laatste vijf kinderen werden geboren van wie alleen Catherina, geboren in 1866, in leven bleef.

Hartog was nog steeds onderwijzer; er was vanaf 1836 een Joodse school in Arnhem gevestigd en ongetwijfeld heeft hij daar lesgegeven. De oudste zoon, Benjamin Philip, volgde in Arnhem de HBS. Hij heeft ook een grote reis gemaakt: in 1882 kwam hij volgens de krant met de boot uit New York.

In december 1887, enkele maanden na het overlijden van vader Hartog, vertrok Catharina samen met haar moeder en haar tien jaar oudere zus Christina naar Amsterdam. Ze trokken in bij de oudste zoon, Benjamin Philip Frankfort, die op Binnenkant 38 woonde. Dat was waarschijnlijk te klein, want korte tijd later verhuisden ze naar de Binnen Amstel 175, dat is vlakbij de Hogesluis (nu Amstel 175).

Benjamin was koopman van beroep en woonde al eerder in Amsterdam. Hij moet een inventief en actief handelaar geweest zijn die handelde in verschillende producten – haveremout, tarwe, margarine bijvoorbeeld. Hij liet in de loop der jaren verschillende merknamen officieel deponeren. Benjamin moet goed verdiend hebben, waardoor zijn

moeder en zusjes het goed hadden. Pas na de dood van moeder Johanna in 1896, trouwde Benjamin, die toen al 42 was, met de twaalf jaar jongere Mathilde Israëls.

Na het overlijden van moeder en het huwelijk van Benjamin gingen Christina en Catherina samen op de Prinsengracht en daarna op de Plantage Kerklaan 19-huis wonen. Daar overleed Christina in 1906, ze was 50 jaar oud. Zo bleef Catherina op haar veertigste alleen achter, al had ze wel een getrouwde broer en zus in de buurt.

De oudste zus van Catherina, Henriëtte Frederika, geboren in Zaltbommel in 1852, was in 1876 getrouwd met Aron Salomons en had met hem zeven kinderen gekregen, van wie er één jong gestorven was. Zij waren in 1884 in Amsterdam gaan wonen, drie jaar voordat Catherina met haar moeder en zus daar aankwamen. De zwagers Benjamin Frankfort en Aron Salomons gaan in 1903 ook samen in zaken. Benjamin was niet actief in de Joodse gemeente. Het gezin Salo-

mons was wel betrokken bij de synagoge. Henriëtte overleed in 1910, Aron overleed een jaar later. Beiden werden op Muiderberg begraven.

Het is jammer dat van ongetrouwde vrouwen vaak weinig bekend is. Catherina staat altijd 'zonder beroep' in het bevolkingsregister. Zoiets klopte lang niet altijd, vaak had een vrouw wel degelijk een beroep. Het lijkt er echter op dat Catherina en Christina inderdaad niet voor de kost werkten. Hun broer zal hen een toelage gegeven hebben. Misschien werkten ze ook wel in zijn bedrijf of hadden ze daarin aandelen gekregen. Duidelijk is wel dat Catharina niet onbemiddeld was. Zij leefde op verschillende adressen in de Concertgebouwbuurt en kon zich kennelijk meerdere dienstbodes veroorloven.

Bijvoorbeeld in de jaren dertig was Saartje Davidson haar dienstbode, toen Catherina in het bovenhuis van de De Laressestraat 74 woonde. Het is mogelijk dat Catherina daar kamers aan een oudere heer verhuurde. In 1936 verhuisden Catharina en Saartje naar

Stadionplein 29-1, waar Rebecca zich later bij hen voegde.

Benjamin en Mathilde Frankfort-Israëls kregen in 1897 en 1900 twee zonen, Henri en Anton. Benjamin overleed in 1938, 84 jaar oud. Hij werd begraven op de Joodse begraafplaats in Muiderberg. Zijn weduwe Mathilde ging in een pension in de Jacob Obrechtstraat wonen. Daar werd ze opgepakt in november 1942. Zij is in Auschwitz vermoord op 27 november 1942.

Op Muiderberg is op het graf dat na de dood van Benjamin voor haar gereserveerd was haar naam gezet. Hun beide zoons, overleefden de oorlog: Henri woonde in Londen en Anton in Istanbul.

Toen Catharina werd opgepakt, gedeporteerd en vermoord was zij 76 jaar. Na de oorlog zijn er familieleden geweest die navraag hebben gedaan naar haar en haar bezittingen.

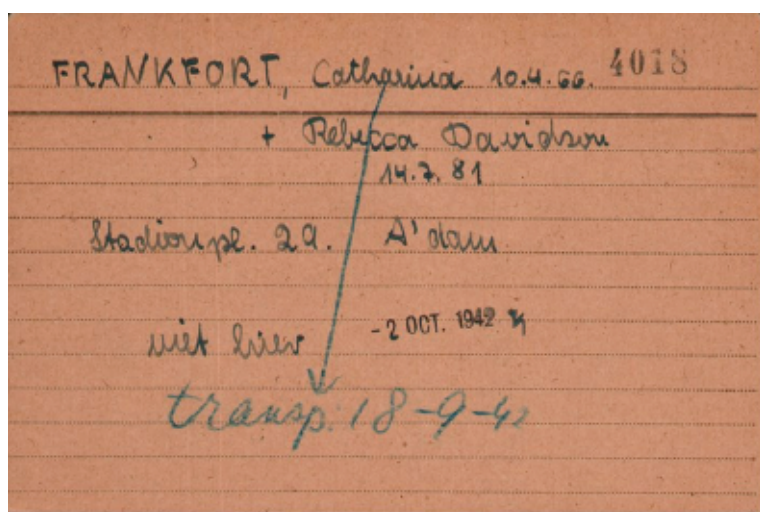
Het zou kunnen dat dit haar neef dr. Henri (Hans) Frankfort uit Londen was. Henri, oudste zoon van Benjamin Philip,

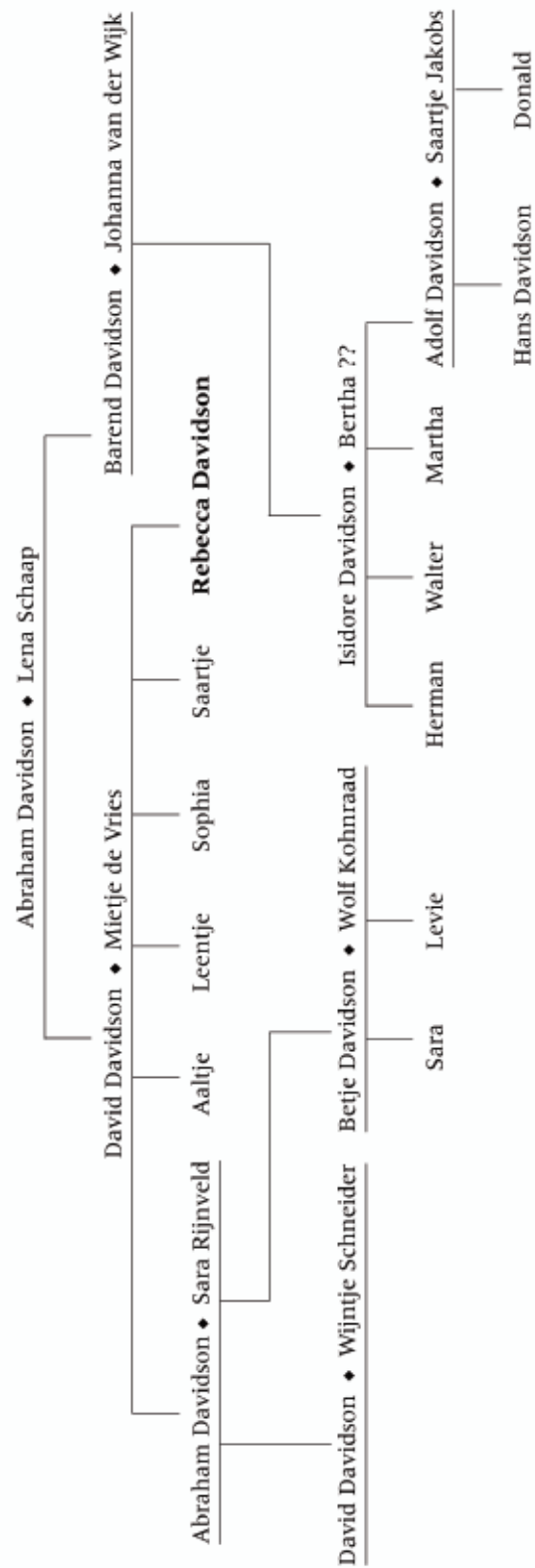
studeerde voor de oorlog tegen de zin van zijn vader archeologie op de Universiteit van Amsterdam. Vervolgens zette hij zijn studie voort in Londen, de Britse universiteit was namelijk toonaangevend op dat terrein. Henri werd uiteindelijk een vermaard egyptoloog/ oriëntalist die vele boeken op zijn naam heeft staan. Toen de oorlog begon was Henri getrouwd met Henriëtte Groenewegen en woonden zij in Engeland. Ook zij was archeoloog, afgestudeerd aan de Universiteit van Amsterdam. Zij hadden een kind, Johannes Benjamin Frankfort (1929-2018, Salisbury, UK), die in 1955 was getrouwd met Catharine Glanville. Hun drie zoons hebben we vergeefs benaderd.

Voor Catharina Frankfort leggen wij een Stolperstein op Stadionplein 29-1.

Henri Frankfort

Rebecca en Saartje Davidson

Rebecca (ook wel Rebekka) Davidson werd in Zwolle geboren op 14 juli 1882 als jongste dochter van David Davidson en moeder Mietje de Vries. Vader David komt uit een familie van 'slagters'. Het gezin woonde aan de Duisteresteeg (nu Schoolstraat). Mietje kreeg zeven kinderen van wie Abraham, Aaltje, Leentje, Saartje en Rebecca volwassen werden.

In 1908 verhuist het gezin met drie van de dochters Aaltje, Leentje en Rebecca naar Amsterdam, waar ze komen te wonen in de Kerkstraat 186-boven. Broer Abraham is twee jaar eerder getrouwd en verhuisde naar Rotterdam en zus Saartje was een jaar voor de rest van het gezin al aangekomen in Amsterdam.

Een jaar later gaan oudste dochter Aaltje en Rebecca als ongeveer 18-jarige samen uit huis. Aaltje is dan verpleegster. Rebecca is misschien verloofd geweest en ze was onder meer werkzaam bij de huishoudelijke dienst van het Nederlands Israëlitisch Ziekenhuis. Daar werden vrouwelijke zieken verpleegd in de benedenkamers, en boven de zieke mannen en 'dollen van beiderlei kunnen'. Ook was ze dienstbode bij het Oude Mannen- en Vrouwenhuis op de Kerkstraat 135 en bij het Nederlands Israëlitisch Meisjesweeshuis aan de Rapenburgstraat 171.

Rebecca woonde een tijdje in Den Haag, misschien in bij haar zus Saartje. Vanaf 1915

is Saartje dienstbode ten huize van Catharina Frankfort aan de Frans van Mierisstraat 73 te Amsterdam. Saartje verhuist telkens met Catharina mee. Op en af werkt Rebecca ook bij Catharina. Ze wonen 'op chic'.

Als vader David eind 1918 sterft, noemt Saartje zich in de rouwadvertentie Sarah en Aaltje Alida.

In de loop der jaren leeft Rebecca als inwonende dienstbode bij meer dan 13 'huizen'. Op haar persoonskaart staan aan de voorkant drie adressen waar zij gewoond heeft; en op de achterkant nog weer 10. Bij die adressen staat soms "bij t/h van ..." (ten huize van) bij wie zij inwoonde. De reeks adressen begon en eindigde bij Catharina Frankfort.

Als de Tweede Wereldoorlog begint wonen Saartje en Rebecca dus weer met Catharina Frankfort samen, nu op het Stadionplein 29-1. De zusters zijn van dienstbode gepromoveerd tot 'huishoudelijke gezelschapsdame'. Ze kennen Catharina immers nu al zoveel jaren.

Saartje overlijdt hier op 14 mei 1942 op 62-jarige leeftijd. Is dat een natuurlijke dood of heeft het iets te maken met de introductie van de Jodenster? Want op 3 mei 1942 voert de Duitse bezetter in Nederland de Jodenster in. Alle Joden ouder dan zes jaar mogen al-

leen nog de straat op met een gele Davidster, met daarin het woord 'Jood'. Saartje ligt begraven op de Joodse begraafplaats in Muiderberg.

Omdat ze een graf heeft is er geen Stolperstein voor haar. Saartjes geschiedenis is echter onwrikbaar verbonden met die van

In het Nederlands Israëlitisch Meisjesweeshuis werden meisjes opgevangen tussen 1861 en 1943. Tot 1930 leidde men de meisjes op tot dienstmeisje of naaister. Later kwamen daar opleidingen tot verpleegster, secretaresse en onderwijzeres bij. Het tehuis was een van acht Joodse weeshuizen in Nederland. In de jaren dertig moest uitbreiding gerealiseerd worden vanwege de opvang van Joodse weesmeisjes (soms vooruit gezonden door hun ouders).

In 1943 werd het weeshuis door de bezetter ontruimd. De bewoners zijn weggevoerd en ter dood gebracht.

Bewoners, patiënten en personeel van het Oude Mannen en VrouwenHuis en het N.I. Ziekenhuis treffen hetzelfde lot.

Nederlands Israëlitisch Ziekenhuis, 1941

zus Rebecca, en met mevrouw Catharina Frankfort.

Joodse Raad

In de oorlog werkt Saartje volgens de achterkant van de kaart van de Joodse Raad, afdeling Hulp aan vertrekkenden op de Oude Schans 74; een gebouw waar arme 'vertrekkenden' van warme kleding, zeep en ander belangrijk materiaal voor een koud verblijf in 'het Oosten' werden voorzien. Eigenaar van dit gebouw was confectiefabrikant Martin Frankfort.

Bij Rebecca staat op de achterkant van de kaart uit de cartotheek van de Joodse Raad op het eerste gezicht niets vreemds: Dr. C. Focke Bosch, Apollolaan 124, Amsterdam. Z. Het zou een adres hebben kunnen zijn voor wie zij werkt? Maar nee, Focke Bosch bestond niet. Dit adres aan de Apollolaan ook niet. C.F.L. Bosch, dat is een vervalst adres! Maar er liep ook een echte Focke Bosch rond (ander geboortejaar). Iemand heeft dus zijn papieren gebruikt voor een vals РВ, persoonsbewijs. Heeft de vervalsing iets met Rebecca te maken of niet? We zullen het nooit weten.

Het kan zijn dat deze arts, die overigens op nummer 24 woonde en niet op 124, na de oorlog naar Rebecca geïnformeerd heeft.

Het nummer bovenin zou misschien een Antrag-nummer kunnen zijn, gezien het nummer en het handschrift. Misschien is er voor Rebecca nog iets geprobeerd? Kan ook uitstel zijn vanwege ziekte.

Maar in elk geval heeft het niet gewerkt. Op 15 september 1942 worden Catharina en Rebecca samen gedeporteerd naar Westerbork en drie dagen later al op transport gezet naar Auschwitz.

Catharina is 76 jaar en Rebecca Davidson 57 als zij daar op 21 september 1942 worden vermoord.

Hoe vergaat het hun broer en andere zussen? Overleven zij de oorlog? Broer Abraham, koopman in jutezakken in Rotterdam sterft jong, op 48-jarige leeftijd op 13 november 1920. Hij laat vrouw Sara Rijnveld (1873-1942, Den Haag) en enkele kinderen achter, onder wie David Davidson (1907). David trouwt in 1937, is vertegenwoordiger en overlijdt in 1959 in Rotterdam. Hij en ook zijn vrouw Wijntje Schneider overleven dus de oorlog, maar er zijn geen kinderen getraceerd. De zuster van David, Betje Helena (1909) trouwt met Wolf Levie Khonraad (1891) en krijgt twee kinderen Sara en Levie Hartog Khonraad. Het hele gezin is in 1942 in Auschwitz vermoord.

Aaltje, de verpleegster, was voor de oorlog pensionhoudster geworden in Hilversum. In 1937 keerde ze terug naar Amsterdam en ging wonen op de Valkenierstraat 35-2, midden in de jodenbuurt. Onder haar woonde een kantoorbediende die volgens de zedenpolitie ontucht met (arische) jongens bedreef en om deze reden in augustus 1942 wordt gearresteerd en in Auschwitz vermoord (in Bianca Stigter, *Atlas van een bezette stad*). Hangt deze arrestatie samen met het feit dat Aaltje – samen met een grote groep Joden – ook door de SD wordt opgepakt? Hoe dan ook, zij komt in oktober 1942 in Auschwitz aan en wordt aldaar in december vermoord.

Zus Leentje was 20 toen zij van 1895 tot 1898 in Amsterdam in een metaalwarenfabriek ging werken aan de Nieuwe Heerengracht 157 (met ene Visser). Ze gaat terug naar Zwolle, vestigt zich rond 1900 een jaar als coupeuse in Vlaardingen, vertrekt weer naar Zwolle en komt dan in 1908 met haar familie mee naar Amsterdam. Daarna ontbreekt elk spoor van haar.

Haar naam- en leeftijdgenote Leentje Davidson bleef wonen in Zwolle, zo blijkt uit een toespraak van Hans Davidson bij een Stolpersteine-legging in 2018: "Van de mens Leentje Davidson is niets bekend, ze was zo onbekend dat ze bijna overgeslagen is voor een Stolperstein. De enige nog levende Zwolse Jood die haar gekend kan hebben weet niet van haar, er waren tenslotte 700 Joden in Zwolle in 1940. Je weet niet hoe ze er uitzag, wat ze deed, of ze naar sjoel kwam of wat haar hobby's waren. Ze voegt zich bij de andere schimmen van mensen die ooit in het verleden in de Walstraat gewoond hebben en die ook vergeten zijn."

Was deze Leentje ook dienstbode? In Zwolle woonde zij in elk geval samen met Geertruida Anholt. Ook Geertruida en Leentje werden door de nazi's vermoord.

Voor Rebecca Davidson leggen wij een Stolperstein.

Stadionplein 39-2

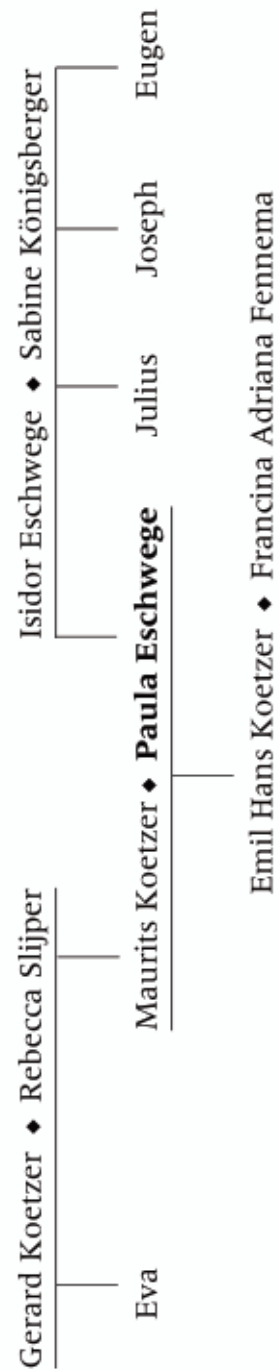

*Vogelvlucht. Stadionplein nummers 1 tot en met 39 gezien vanaf de toren van het Olympisch Stadion. Parkeerdrukke bij de voetbalwedstrijd Nederland-Schotland. In het midden op de achtergrond de Van Tuyl van Serooskerkenweg.
Foto Stadsarchief Amsterdam, 1938*

Toen we het verhaal al uitgezocht hadden
en familie teruggevonden, kregen we
– van een nabestaande –
geen toestemming voor het leggen
van een Stolperstein op Stadionplein 39-2

We willen het verhaal toch graag vertellen

Paula Koetzer-Eschwege

De Duitse Paula Eschwege, geboren op 5 mei 1882 in Langenschwalbach, trouwde op 3 juli 1905 met koopman/reiziger Maurits Koetzer; hun huwelijksakte werd enkele dagen later vertaald ingeschreven op het stadhuis van Amsterdam. Uit de akte blijkt dat Paula Evangelisch-Luthers was, ondanks dat ze net als haar man Joods was. Geïntegreerde Duitse Joden lieten zich wel vaker dopen.

De vader van Maurits, Gerard Koetzer, en beide ouders van Paula waren getuigen bij het huwelijk. Overigens gebruikten Maurits en Paula zelf de schrijfwijze Koetzer met een s, bijvoorbeeld in de familieadvertentie waarin Paula en Maurits bedanken voor de belangstelling bij hun huwelijk.

Gerard Koetzer was sigarenfabrikant – in een nv met zijn broers – en later commissio- nair. Gerard Koetzer en zijn zoon Maurits en dochter Eva werden in Den Bosch geboren zijn vrouw kwam uit Breda. In de jaren ne- gentig van de 19e eeuw was het gezin Koet- zer in Amsterdam komen wonen.

In 1906 kregen Maurits en Paula Koetzer een zoon, Emil Hans. Hij bleef hun enige kind. Maurits had belangen in de sigarenfa- briek van zijn vader en ooms en ook in een handelsfirma van zijn ooms van zijn moe- derskant; daarnaast werkte hij waarschijnlijk als handelaar.

Emil ging in 1926 bij de genie in Amster-

dam in dienst; in het rapport over zijn keu- ring staat dat hij goed opgeleid is en dat hij in dienst ook een opleiding wenst te krijgen.

Het gezin Koetzer woonde voor de oorlog een tijd in Berlijn, maar was na de machtsoverna- me door Adolf Hitler in januari 1933 vertrok- ken. Op 15 juli 1933 werden ze weer inge- schreven bij het Bevolkingsregister. in Amsterdam.

Maurits nam het initiatief om op Sloterkade 162, vlakbij de Zeilstraat en de Zeilbrug, een bioscoop op te richten op de plek waar eerder een chocoladefabriek had gestaan. Hij was een zeer voortvarend man: mede dankzij hem werd het gebouw in een half jaar tijd ge- bouwd! Er waren 700 zitplaatsen. Op 24 no- vember 1934 opende het Victoria Theater zijn deuren. Maurits Koetzer was een van de directeuren, Emil werkte er ook in tal van functies. De eerste film die vertoond werd

Bioscoop Victoria aan de Sloterkade

was de Duitse muziekfilm *Mein Herz ruft nach dir* ofwel *Mijn hart verlangt naar jou*, met de Hongaarse ster Martha Eggert en de Poolse operazanger Jan Kiepura.

Na enkele andere adressen gingen Paula en Maurits op het Stadionplein 39-2 wonen, samen met Emil. Korte tijd later, op 23 juli 1936, overleed Maurits in het Burgerziekenhuis. Hij werd begraven op de Joodse begraafplaats Muiderberg. Naast zijn graf werd een graf gereserveerd voor Paula. Emil trouwde kort na het uitbreken van de oorlog, op 12 juli 1940, met de niet-Joodse Francina Adriana Fennema. Ze verhuisden in december van dat jaar naar een eigen adres even verderop, op Stadionplein 69-1. Op de archiefkaarten van Emil staat een trits aan beroepen zoals kantoorbediende, agentuur en commissiehandel, zender-filmopérateur, huisknecht, stoker, grondwerker en bedrijfsleider. Emil en zijn vrouw wisselen in de oorlog nog tweemaal van adres. In 1947 kwamen ze te wonen aan de Sloterkade 162, in het grote gebouw van het Victoria Theater. Hoe Emil en zijn vrouw de oorlog verder zijn doorgekomen is niet bekend. Joden die gemengd gehuwd waren konden in de oorlogsjaren deportatie ontlopen door een 'verklaring gemengd huwelijk' aan te vragen, maar dat kon alleen als men kinderen had. Waarschijnlijk was Emil veiligheids-halve ondergedoken.

Vanaf december 1940 woonde Paula dus alleen op het Stadionplein 39-2. Al op 23 september 1942 werd ze opgepakt en op de trein naar Westerbork gezet. Twee dagen later werd ze doorgestuurd naar Auschwitz. In de avond van 26 september wordt de goederentrein – waar in totaal 928 mensen werden vervoerd – 'leeggehaald'. Op wat bekend geworden is als de Judenrampe, vindt de selectie plaats. Daar wordt Paula niet gekozen, waarna zij een uur met anderen moest lopen naar het witte huis met de gaskamers. Paula is dan al 60 jaar, zij wordt op 28 september vermoord.

Emil heeft na de oorlog voor zijn moeder Paula een grafsteen geplaatst naast die van zijn vader, op Muiderberg.

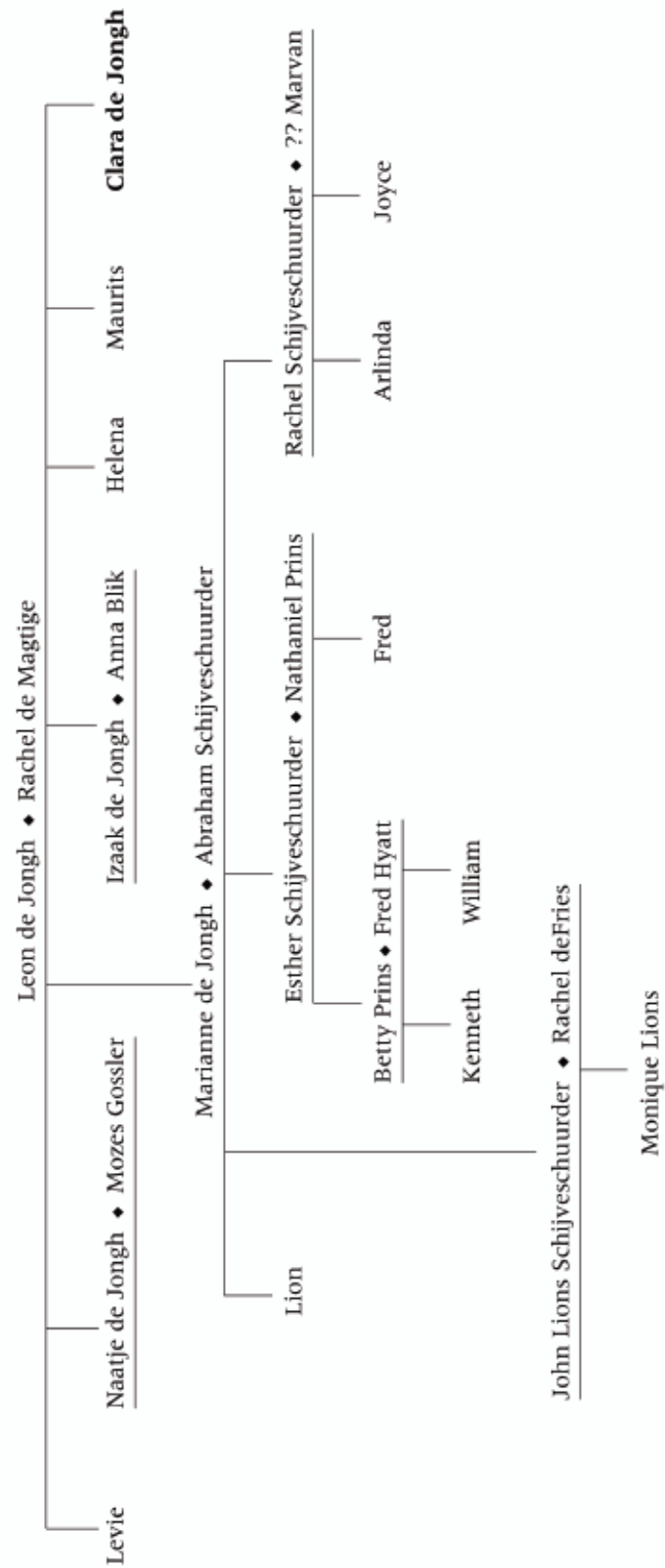
Eind jaren veertig, dus na de oorlog wordt vanuit het Engelse Rode Kruis in London navraag naar Paula gedaan door Marga Eschwege. Vermoedelijk was zij een nicht.

Marga Eschwege was op 2 augustus 1920 geboren in Fulda, dochter van Herman Eschwege en Bertha Windmüller. Zij was in Engeland getrouwd met meneer Hiller. Zij is overleden in Barnet, Londen, in februari 2000. Misschien heeft Marga Eschwege nazaten.

In 1978 overleed Francina en in 1986 stierf Emil Koetzer in Amsterdam. In 1988 werd bioscoop Victoria, die al een aantal jaren gesloten was, gesloopt.

Stadionplein 43-1

HIER WOONDE
CLARA DE JONGH
GEB. 1899
GEÏNTERNEERD 26-8-1943
GEDEPORTEERD 31-8-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 3-9-1943
AUSCHWITZ

Clara de Jongh

Clara de Jongh, geboren op Eerste Kerstdag 1899, was de jongste dochter van de in Den Helder geboren werkman Leon de Jongh en Rachel de Magtige.

Toen Clara geboren werd, woonden haar ouders met vijf kinderen en de inwonende zus en moeder van Rachel in de Batavierstraat in Nieuwmarktbuurt.

Twee kinderen van Leon en Rachel waren jong overleden. In die buurt woonden van oudsher veel arme mensen onder wie veel arme Joden.

Niet veel later zijn die woningen onbewoonbaar verklaard en afgebroken en is de hele Batavierstraat verdwenen.

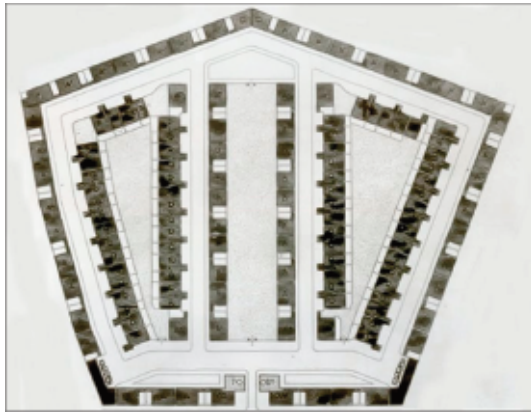
De familie De Jongh woonde dus met elf mensen in een kleine woning, zonder enig comfort. Clara's vader Leon was naast werkman, kruier en beddenmaker. Hij stierf in 1903 toen hij 49 jaar was en Clara 4 jaar. Haar moeder Rachel was werkster en mogelijk ook diamantbewerkster.

Clara's oudste zus Naatje verliet al vroeg het gezin om dienstbode te worden. Toen haar moeder in 1910 stierf, ook op haar 49ste, was Clara 11 jaar oud. Zus Marianne, – diamantversteller – trouwde met een oudere sigarenmaker, broer Izaak vertrekt naar Antwerpen en trouwde in 1912 met Anna Blik en zus Helena werd naaister.

Clara ging zelf waarschijnlijk ook al snel aan het werk, eveneens in de kledingindustrie. Naaister staat er eerst op haar kaart in het Bevolkingsregister, later mantelmaakster, nog weer later costumière, of poëtisch 'couturier'. Maar zo poëtisch was de Amsterdamse kledingfabricage niet; lange werkdagen, zittend werk met weinig daglicht, lage lonen of stukloon. Mogelijk groeide Clara op in het Nederlands Israëlitisch Meisjesweeshuis in Amsterdam.

Toen de oorlog begon was Clara inmiddels veertig jaar en ongehuwd. Voor alleenstaanden was het gebruikelijk om in te wonen bij familie of mensen die een kamer verhuurden. Voor de oorlog woonde Clara in de Kerkstraat 352-1 in de oude stad, maar eind 1939 ging ze in een moderne flat op het ruime Stadionplein wonen, op nummer 43, 1e etage.

In december 1942 hebben de nazi's Clara gedwongen om te verhuizen naar het Asterdorp, waar ze woonde aan de Blauwe Distelweg 53, in Amsterdam Noord. Het ommuurde Asterdorp – gebouwd als nooddorp met kleine huizen – werd gebruikt als een verzamelgetto voor Joodse mensen; zo'n driehonderd hebben er tussen de zomer van 1942 en die van 1943 gewoond voor zij werden afgevoerd naar Westerbork. In juni 1943 werd het Asterdorp weer ontruimd en werden de laat-

Plattegrond van Asterdorp zoals het was

ste bewoners naar de Transvaalbuurt in Oost gebracht.

Zo ook Clara, want op haar Joodse Raad-kaart is de Blauwe Distelweg doorgestreept en vervangen door Afrikanerplein 37. In het bevolkingsregister staat Clara niet inge-

schreven op het Afrikanerplein, waarschijnlijk woonde ze er maar zo kort dat inschrijving niet meer gelukt was. Op dezelfde kaart staat dat Clara 'gesperrt' is, dat wil zeggen dat zij voorlopig niet opgepakt mag worden omdat ze nuttig werk doet voor de Joodse Raad die mensen inzette om andere Joden te helpen. De meeste Joden mochten immers hun werk niet meer doen, ze hadden geen geld meer en ze moesten zich klaar maken voor vertrek. De Joodse families waren ten einde raad en konden wel hulp gebruiken.

De banen – vaak ook niet of nauwelijks betaald – bij de Joodse Raad waren erg in trek, omdat je dan voorlopig niet opgepakt werd. Clara had de functie van 'Vrijwillig Verzorgster Armlastigen' bij het Bureau voor Sociale Zaken, op de Houtmarkt 10. Er staat ook een nummer op de kaart, namelijk JR C1530, dat

Asterdorp in 1942

nummer stond op een band om haar arm, zodat duidelijk was dat zij een functie en een sperr had. Op de kaart stond bij 'bijzonderheden' dat Clara 'liberaal' was, dat wil zeggen dat ze geen orthodoxe gelovige Jodin was, en dat ze costumière geweest was.

De sperr mocht uiteindelijk niet baten. Clara werd op 26 augustus opgepakt en in Westerbork ondergebracht in barak 67, de strafbarak. Mogelijk was ze ondergedoken. Vier dagen later, op 31 augustus 1943 vertrok het transport uit Westerbork. Op 3 september werd Clara de Jongh in Auschwitz vermoord. Daarom leggen wij hier voor haar een Stolperstein.

Hoe vergaat het haar andere broers en zusters? Zuster Naatje wordt met man en kinderen ook vermoord. Broer Isaak/Jack, autosloper in Den Haag, zijn tweede vrouw en alle kinderen uit hun beider eerste huwelijk eveneens.

Van zus Helena ontbraken in Nederlandse bronnen verdere gegevens, maar nu weten we van overlevende Betty Hyatt Prins dat Helena in Londen een gezin kreeg met meerdere kinderen.

Zus Marianne woonde in de jaren dertig met haar familie in de buurt van Antwerpen, schoonzoon Nathaniel Prins, de man van Esther, had daar een borduurfabriek. Toen Antwerpen op 10 mei 1940 werd gebombardeerd vluchtte het gezin in hun eigen automobiel met kinderen en kleinkinderen naar Frankrijk om aan het oorlogsgeweld te ontkomen. Het doel van de reis was Lissabon en dan met de boot naar Suriname. Maar dat mislukte en zo zaten ze tot

het eind van de oorlog vast in de Ardèche in Zuid-Frankrijk.

Marianne overleefde de oorlog samen met haar kinderen Esther en Rachel en haar kleinkinderen Fred en Betty Prins. Haar man Abraham Schijveschuuder niet. Hij is in 1943 in Frankrijk gearresteerd en naar doorgangskamp Drancy, nabij Parijs gezonden, maar volgens zijn kleindochter is hij ergens onderweg in de trein gestikt.

Ook schoonzoon Nathaniel is gearresteerd, gevangengezet in Carcassone en later gedeporteerd naar Drancy. Hij is nog voor de bevrijding doodgeschoten door de nazi's.

De vrouwen ondervonden ondertussen ook heel wat ontberingen, waarvan gedetailleerde verslagen te vinden zijn op internet. Ze worden verborgen, geholpen en gered door een jonge Franse vroedvrouw Eugénie Brunel, die daar vele jaren later een eretitel voor

Marianne de Jongh

krijgt van Yad Vasem. Vooral het bijzondere verhaal van Betty, de dochter van Esther is bekend.

Moeder Esther, na de oorlog depressief, plaatste haar kinderen Betty en Fred in een school in Midden-Frankrijk.

Later vertrokken moeder en kinderen naar de Verenigde Staten waar ze op 17 september 1946 aankwamen.

In 1955 trouwde Betty met Fred Hyatt en ze kregen twee zonen: geboren in 1957 en 1961.

Mariannes dochter Rachel en haar toenmalige verloofde zijn te voet naar Portugal gevlucht. Rachel kwam aan boord van een schip naar Jamaica en is vandaar naar Cuba ontkomen..

John Lions, een zoon van Marianne, en zijn vrouw Rachel de Fries trouwden vlak voor de oorlog. Voor hun huwelijksreis bezochten ze New York City en keerden niet terug naar Europa. Na de oorlog sponsorde hij Esther om naar de VS te komen. Zijn vrouw Rachel stierf op jonge leeftijd.

John Lions hertrouwde veel later en kreeg een dochter.

Er werden nog drie kleindochters van Esther geboren in de USA: twee van haar dochter Rachel, en een van haar zoon John Lions Schijveschuurder. Deze kinderen kenden haar niet goed, ze werden veel later geboren en spraken geen Nederlands.

Stadionplein 67

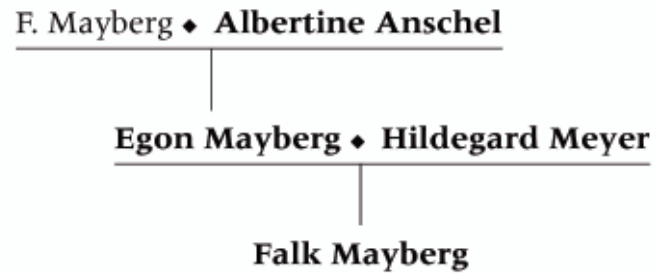
HIER WOONDE
EGON MAYBERG
GEB. 1894
GEÏNTERNEERD 25-5-1943
WESTERBORK
GEDEPORTEERD 28-9-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 28-2-1945
MIDDEN-EUROPA

HIER WOONDE
**HILDEGARD
MAYBERG-MEYER**
GEB. 1908
GEÏNTERNEERD 25-5-1943
WESTERBORK
GEDEPORTEERD 1-10-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 3-10-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
FALK ROLF MAYBERG
GEB. 1930
GEÏNTERNEERD 25-5-1943
WESTERBORK
GEDEPORTEERD 1-10-1944
UIT THERESIENSTADT
VERMOORD 3-10-1944
AUSCHWITZ

HIER WOONDE
**ALBERTINE
MAYBERG-ANSCHEL**
GEB. 1869
GEÏNTERNEERD 25-5-1943
GEDEPORTEERD 6-7-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 9-7-1943
SOBIBOR

Het gezin Mayberg – Meyer – Anschel

Op Stadionplein 67 woonde de Duits Joodse familie Mayberg. Het gezin bestond uit vader Egon Mayberg, geboren op 7 oktober 1894 te Unna, zijn 14 jaar jongere vrouw Hildegard Mayberg-Meyer en hun schoolgaande zoon Falk Rolf, geboren in 1930 in Keulen.

Ook de oude moeder van Egon, Albertine Mayberg-Anschel maakte deel uit van het gezin.

Uit Duitsland

Egon en Hildegard waren begin 1930 getrouwd in hun woonplaats Keulen. Zij waren gelovige Duitse Joden wiens leven na de machtsovername op zijn kop werd gezet. Het leven werd de Joden stap voor stap onmogelijk gemaakt. Hun bedrijf werd hen afgenomen; hun werk ontzegd; hun huis moest worden verkocht tegen een eenzijdig vastgesteld bedrag; naar een gemengde school gaan werd verboden.

Veel Duitse Joden vluchtten daarom in de late jaren dertig naar elders. Liefst naar

Amerika, maar dat was lastig om binnen te komen. En duur! Nederland was tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal gebleven, dus besloten veel Duitse Joden, ongeveer 15.000 in totaal, te vluchten naar Nederland in de hoop dat dit land ook nu buiten een eventuele oorlog zou blijven. De familie Mayberg was een van hen. Vluchten naar het buitenland maakte de familie statenloos.

Amsterdam

Vader Egon komt als eerste in Amsterdam aan. Op 3 augustus 1937 emigreert hij officieel uit Duitsland en twee maanden later, eind september laat Egon zich inschrijven op de woningkaart van Cliostraat 6-2. Daar was 'Huize Clio', een pension waar je kamers kon huren. Zijn vrouw Hildegard, zijn moeder Albertine en zoon Falk kwamen hem op 30 september 1937 nagereisd. Een maand later verhuizen de Maybergs naar hun laatste niet-gedwongen woonadres: Stadionplein 67-1. Heel toevallig (of niet) staan ook de Kuttner-Scheiers ingeschreven in Huize Clio. Een

jaar later, in 1938, wordt de familie Kuttner-Scheier hun burens op Stadionplein 69-2 (zie ook bij Felix Herbert Scheier, blz. 49).

Vader Egon had in Duitsland het gymnasium doorlopen. Hij was procuratiehouder geweest en hij was 'zijde techniker' geweest. Van welk bedrijf is onbekend. Hij zal op last van de nazi's ongetwijfeld ontslagen zijn en had toen een baan op het hoofdkantoor van de Joodse Raad aan de Nieuwe Keizersgracht 58 weten te veroveren, namelijk bij de Financiële Afdeling. Dat bood hem een tijdlang een zogenaamde sperr; zijn gezin en hij mochten 'voor zolang het duurt' niet opgepakt worden. Bij de Joodse Raad trachtte men wanhopig mensenlevens te sparen door mensen baantjes bij de Raad toe te delen, waarbij deze medewerkers dan dagelijks voor onmogelijke keuzes werden gesteld door honderden Joodse mensen die naar dit pand kwamen om te pleiten voor hun leven (zie foto).

Hildegard had volgens haar Joodse Raadkaart vroeger op een huishoudschool gewerkt.

Toen Falk in 1937 in Amsterdam aankwam was hij 7 jaar en moest hij dus naar school.

In de zomer van 1941 moesten Joodse kinderen van gemengde scholen af om naar scholen alleen voor Joodse kinderen te gaan. Zat hij daarvoor op een openbare school dichtbij huis?

Westerbork, Bergen-Belsen, Theresienstadt, Auschwitz, Midden-Europa

Een tijd was het gezin door de sperr van Egon beschermd geweest, maar op 25 mei 1943 werden ze opgepakt en naar verzamelkamp Westerbork gebracht. Ze kwamen in

“Half augustus 1941 krijgen de ouders van de Amsterdamse Joodse leerlingen bericht van het stadhuis dat hun kinderen ‘niet langer op de thans door hem bezochte school worden toegelaten.’ Het verbod gaat in op 1 september; zo staat het ook in de dagbladen van 30 augustus. Enkele weken later kunnen deze kinderen terecht op van gemeentewege speciaal voor hen opgerichte joodse scholen.”

Foto/Bron: Verdwenen Joodse Scholen

barak 62 terecht, waar de familie ruim een maand samen verbleef. Misschien had vader Egon daar ook een baantje?

Maar grootmoeder Albertine (74) was wellicht te oud daarvoor en zij moest op 6 juli 1943 als eerste op transport; de trein ging naar het vernietigingskamp Sobibor; zij werd direct bij aankomst vermoord. De rest van het gezin Mayberg vertrok op 14 september uit het kamp Westerbork op weg naar het relatief minst dodelijke kamp Theresienstadt. Omdat Theresienstadt op dat moment overvol was werden ze eerst naar concentratiekamp Bergen-Belsen gebracht.

Op 27 januari 1944 zijn zij dan in Theresienstadt aangeland. Het blijkt uitstel van executie, want krap 9 maanden later, op 1 oktober 1944 worden Falk en zijn moeder naar Auschwitz-Birkenau gedeporteerd. Vrijwel direct bij aankomst worden zij vermoord. Een schooljongen van bijna 14 jaar. Zijn moeder 36 jaar oud.

Vader Egon was enige dagen daarvoor, op 28 september, op transport gezet naar Auschwitz. Daarvandaan wordt hij naar werk-

kampen elders gestuurd. Waarna hij ergens in Midden-Europa op een onbekende plek uiteindelijk op 50-jarige leeftijd sterft van uitputting. Moord dus. Als laatste van het gezin Mayberg. Dat is net twee maanden voor het einde van de oorlog.

Intussen schuift half oktober 1943 buurman Koenraad de Raad van nummer 19-2 door naar dit adres, Stadionplein 67-1, waar hij tot zes jaar na de oorlog blijft wonen.

Het is niet gelukt om iemand uit deze families op te sporen. Er was in die periode een actrice Katharina Mayberg en een filmregisseur Rolf Meyer, maar of dat familie was, is niet bekend. Er was een Markus Meyer/Mayer (1877) wellicht Hildegards vader, die vanuit Keulen ook slachtoffer van de Shoah is geworden. Maar er is dus niemand speciaal voor de familie Mayberg gekomen.

Daarom leggen wij hier nu als buurtgenoten vier Stolpersteine, ter nagedachtenis aan een Duits-Joods gezin dat ondanks hun vlucht uit Duitsland oorlogsslachtoffer werd. Zij dachten in Amsterdam veilig te zijn, maar dat was niet zo.

Stadionplein 69-2

*Stadionplein 2 t/m 16 (nu Laan der Hesperiden)
Foto Stadsarchief Amsterdam / J.M. Arsath Ro'is*

HIER WOONDE
**FELIX HERBERT
SCHEIER**
GEB. 1920
GEARRESTEERD 11-6-1941
GEDEPORTEERD 26-6-1941
UIT SCHOORL
VERMOORD 10-10-1941
MAUTHAUSEN

Felix Herbert Scheier

1 Siegfried Scheier
2 Isidor Kuttner ♦ 1 Charlotte Levy
2 Margret Friedländer

Felix Herbert Scheier (1,1)

Op 3 februari 1938 komen vanuit Berlijn de van oorsprong Poolse arts Isidor Kuttner, zijn vrouw Charlotte met haar zoon Felix Herbert Scheier in de Cliostraat 6 op tweehoog wonen. Herbert is de zoon uit een eerder huwelijk van zijn moeder en was 18 jaar, hij werd op 7 augustus 1920 in Berlijn geboren. Zijn vader was Siegfried Georg Scheier en zijn moeder Charlotte Levy.

Hoewel Charlotte in 1891 in Berlijn is geboren stamt haar familie uit Polen.

Cliostraat 6 is een pension (zie ook familie Mayberg-Meyer, blz. 43), waar mensen tijdelijk – meestal met kost – inwoning huren. Dat zal wellicht geen ideale situatie zijn geweest. Per 1 juni komt daar verandering in en verhuizen Herbert Scheier en zijn moeder en stiefvader naar het Stadionplein 69-2.

In dat pand komen in 1939 meer uit Berlijn gevluchte Joden te wonen, namelijk de Poolse familie Brandler op 1 hoog. In december 1940 komt Emil Koetzer (zoon van Paula Koetzer-Eschwege) voor korte tijd inwonen bij de Kuttners, voordat hij in 1941 getrouwd en wel naar een benedenwoning op de Schubertstraat 34 verhuist.

Ook de Maybergs waren directe burenen. De sfeer in en om het trappenhuis ademt wellicht iets van herkenbaarheid; af en toe een praatje in de Duitse, misschien wel Poolse

taal? Wisselen ze tips uit hoe te overleven? Ondersteunen de Joodse burenen elkaar bij het overlijden van buurman Moses Brandler op 7 januari 1940? Het is goed mogelijk.

Het zou bijna gemütlich hebben kunnen zijn, maar dat was het niet, want de dreiging van de oorlog, die in Duitsland al is begonnen, is voelbaar. Nazi-achtige ideologieën, gevat in populistische ‘Nederlandsche’ partijen, krijgen ook in Nederland bij verkiezingen voet aan de grond.

Ondanks dat Nederland zich bij voorbaat ‘neutraal’ had verklaard vallen de nazi’s in mei 1940 Nederland binnen en in luttele dagen is de weerstand gebroken, hebben de Duitsers gewonnen en Nederland bezet.

Koningin Wilhelmina vlucht per nachtelijke boottocht naar Engeland, met de hele Nederlandse regering. Dan worden democratische controle-instituten zoals de Tweede Kamer afgeschaft, en wordt het autocratische systeem van onderdrukking in gang gezet en het antisemitisme en de mythe van ‘de Jood’ – die geheel verantwoordelijk zou zijn voor armoede, uitbuiting en ander kwaad – via propaganda verspreid. Slechts één ras zou zuiver zijn, het Arische ras.

Ook andere (etnische) groepen, zoals Sinti, Roma, homo’s en kunstenaars die bepaalde

moderne kunststromingen vertolken, worden vervolgd.

Razzia

Hoewel de Duitse soldaten zich in Amsterdam in het begin meestal voorkomend gedragen, en veel mensen denken dat het in Nederland misschien mee gaat vallen, slaat deze stemming in februari 1941 om als de nazi's – na door de Nederlandse NSB'ers uitgelokte vechtpartijen in de Jodenbuurt – overgaan tot razzia's om Joodse mannen op te pakken.

Bij een razzia worden mensen in groten getale met geweld op straat of uit hun huis opgepakt, verzameld en afgevoerd.

Op 25 februari 1941 breekt er na de eerste razzia een staking uit, beginnend bij de Amsterdamse arbeiders, trambestuurders en havenwerkers, die zich in de loop van de dag gestaag uitbreidt naar andere ambtenaren. Deze Amsterdammers waren woedend over het oppakken van hun Joodse medeburgers.

De staking wordt echter binnen twee dagen gewelddadig neergeslagen en de organisatoren worden gearresteerd en gevangengezet. De 427 bij de razzia opgepakte Joodse mannen worden eerst naar Kamp Schoorl gebracht en daarna naar Mauthausen in Oostenrijk. Na korte tijd kwamen er doodsberichten uit Mauthausen.

Nu heeft de bezetter zijn andere gezicht laten zien. Amsterdammers zijn geschrokken. Hierna heeft tot bijna aan het einde van de oorlog geen daadwerkelijke staking meer

plaatsgevonden. Verzet vindt vanaf dan vooral ondergronds plaats.

Intussen gingen de nazi's verder met hun plan om de Joden uit onze samenleving weg te vagen. De antisemitische mythe werd uitgebouwd via films, pamfletten en boeken. Met die propaganda werd verdedigd dat Joodse mannen moesten gaan werken in het Oosten. Op 11 juni 1941 werd de tweede grote razzia in Amsterdam georganiseerd. De nazi's arresteerden ongeveer 300 jonge Joodse mannen. Felix Herbert Scheier was een van hen.

Van die 300 jongens die dag, waren er een stuk of 60 afkomstig uit het Werkdorp bij Sloodorp in de Wieringermeer, dat voor de oorlog al was opgericht om jongeren voor te bereiden om naar Palestina af te reizen. Niet vanwege zionisme, maar omdat dit de enige manier was om jonge vluchtelingen te mogen toelaten, dat pikte de Nederlandse politiek nog net, met het idee dat zij zouden doorreizen naar Palestina of andere landen en zich daar te vestigen als boer of andere ambachten. De meisjes werden opgeleid voor 'vrouwelijk werk'.

Toen het Werkdorp in het begin van de oorlog door de nazi's werd gesloten, werden de jongens en meisjes in Amsterdam ondergebracht (op 60 na die moesten helpen om de oogst van de zomer nog binnen te halen).

Vaak als logé woonden ze daarna bij andere (Duitse) Joden in Amsterdam. De razzia van 11 juni 1941 was een vergelding voor aanslagen door het Nederlandse verzet. De nazi's troggelden de adressen van de Werkdorpers

van de Joodse Raad af met de smoes dat zij het Werkdorp zouden heropenen.

Ze vonden slechts zestig Werkdorpers en namen toen ook maar allerlei jonge Joden mee die ze in die huizen of op straat tegenkwamen. Ze checkten hun papieren en als ze Joods waren werden ze gearresteerd en meegenomen. Zomaar. Mochten ze naar huis om afscheid te nemen en hun koffer te pakken? Nee hoor. Felix Herbert Scheier moet op straat zijn opgepakt.

De nazi's zetten Felix en de andere mannen eerst op transport naar kamp Schoorl, in de Noord-Hollandse duinen. Soms mocht de familie – als ze het al wisten – aan de poort van het kamp een pakketje kleren en voedsel afgeven. In Schoorl bleef de groep maar kort, op 26 juni werd Herbert met vele andere mannen gedeporteerd naar kamp Mauthausen.

Mauthausen

Drieënhalve maand later werd Felix Herbert Scheier op 10 oktober 1941 te Mauthausen vermoord. Hij was 21 jaar.

Mauthausen is een straf- en werkkamp, waar mensen niet stierven door vergassing zoals in vernietigingskampen als Sobibor of Auschwitz, maar door uitputting, sadistische mishandeling, onmenselijk zware en totaal nodeloze arbeid, ondervoeding en kou. De meesten gingen dood in de verschrikkelijke steengroeve. Ze sprongen zelfs alleen of in groepen in wanhoop naar beneden vanwege het onmenselijke sjouwen met stenen omhoog op een verschrikkelijke trap en dan weer terug en weer omhoog.

De foto hierbij laat geen spel zien maar is een sarcastische oefening waarbij jongens onder dwang van een gewapende bewaker haasje over doen. Vaak tot ze erbij neervallen. In het Gedenkboek van de Stichting Vriendenkring van Mauthausen staat op pagina 192 Scheiers naam vermeld.

Anderhalf jaar later, op 30 december 1942 vertrok Isidor Kuttner naar doorgangskamp Westerbork. Hoe ging dat? Ontvangt hij een brief, moet hij zich ergens melden, kloppen ze aan de deur? We weten wel dat Charlotte alleen achterblijft. Is haar al meegedeeld dat haar zoon vermoord is? Zij zal zeker in angst hebben gezeten.

Heeft Herbert vanuit Mauthausen nog naar huis kunnen schrijven? Nee. De uitbuiting en het werkgeregime was zo keihard dat jonge mannen vrijwel allemaal binnen enkele maanden stierven.

Charlotte wordt eind mei 1943 geregistreerd in Westerbork, alwaar ze haar man weer treft. Isidor is een van de 100 kampartsen, hij was chirurg, en dat zal ook de reden zijn dat het echtpaar daar blijft en niet wordt getransporteerd. Charlotte had voor de oorlog

als doktersassistente gewerkt en zal ook in het ziekenhuis gewerkt hebben.

Maar een verblijf in Westerbork is zwaar. Over dr. Kuttner is op Bevrijdingsportretten.nl een verslag opgenomen over de moeilijke positie waarin hij verkeerde (zie kader). Zo plaatste de kampeiding hem in 1944 voor een heikele beslissing, toen een van een groepje gevluchte en gepakte medekampbewoners de doodstraf kreeg, maar een van hen door het nekschot niet was gestorven.

Van dr. Kuttner werd verlangd dat hij het

vonnis verder afmaakte, met een spuit. Uit angst voor represailles deed hij dat. Dr. Kuttner had de macht om iemand 'ziek' te melden om de persoon voorlopig van verder transport naar het Oosten te vrijwaren. Vrijwel altijd uitstel, geen afstel.

Na de bevrijding van kamp Westerbork begeeft het echtpaar zich, op verzoek van de Britten, naar Bergen-Belsen om daar medische zorg te verlenen aan de bevrijde, maar erg verzwakte kampbewoners.

Bergen-Belsen was geen vernietigingskamp, maar ook daar zijn erg veel mensen

Voor het Joodse hospitaal in Bergen-Belsen zochten de Britten capabele artsen die al enige ervaring hadden in het verzorgen van concentratiekampgevangenen. Het waren de Britten die het kamp op 15 april hadden bevrijd.

Bij aankomst ontdekten ze niet minder dan 10.000 met tyfus geïnfecteerde lijken die open en bloot door het kamp verspreid lagen. 40.000 gevangenen bleken nog in "leven": in vergaande staat van uitputting als gevolg van langdurige uithongering en ondervoeding, waren deze gevangenen amper in staat om hun bevrijders blijdschap of dankbaarheid te tonen.

Al op 15 april verstuurdde zij een bericht naar Westerbork met de vraag of het daar nog aanwezige medische personeel zich van deze taak wilde kwijten. Vrijwel alle artsen en verpleegkundigen toonden zich bereid. Tot de groep betrokken medici behoorde Isidor Salomon Kuttner (1897).

Dr. Kuttner werkte sinds het begin van 1943 in het ziekenhuis van kamp Westerbork. Op het hoogtepunt van zijn bestaan werden in het ziekenhuis van het kamp meer dan 1.500 mensen verzorgd door 1.000 verplegend personeel en 100 artsen.

De mensen moesten nu eenmaal gezond en sterk zijn wanneer ze op transport werden gesteld naar het Oosten, zo verklaarden de nazi's. Daar zou immers arbeid verricht moeten worden.

Op de achtergrond speelde de schijnwereld van Westerbork: de gedachte eerst uitmuntende medische zorg te krijgen viel moeilijk te rijmen met het idee dat men vervolgens een paar dagen later in een onbekend kamp in Oost-Europa vermoord zou worden. Isidor Kuttner verbleef ruim een jaar in het DP-camp in Bergen-Belsen.

In 1946 keerde hij met zijn vrouw Charlotte terug naar Nederland.

gestorven aan de enorme ellende door honger, onhygiënische toestanden en bovenal tyfus.

Hoewel Isidor en Charlotte in Westerbork de oorlog overleefd hebben, zijn ze wel degelijk te zien als slachtoffers van het nazisme.

Ook zij komen dus in aanmerking voor Stolpersteine, maar hun lot was bij onze aanvraag nog niet bekend.

In 1956 overlijdt Charlotte in Zeist. Ze wordt begraven op de liberaal Joodse begraafplaats 'Tuin van de Vrede' in Hoofddorp/Vijhuizen. Direct onder de rook van Schiphol vinden we de grafsteen van Charlotte Kuttner-Levy. Op de grafsteen staat:

HIER RUST MIJN LIEVE VROUW
CHARLOTTE KUTTNER LEVY
OVERLEDEN 23 NOVEMBER 1956
IN DE LEEFTIJD VAN 65 JAAR
DEZE STEEN DIENT TEVEN'S TER
NAGEDACHTENIS VAN
HERBERT SCHEIER
DIE NA DEPORTATIE NIET
IS TERUGGEKEERD

Op dezelfde begraafplaats ligt ook Charlottes tweede echtgenoot Isidor Salomon Kuttner (1897-1973) en Isidors tweede echtgenote Margret Friedländer (1903-1983).

Isidor is in 1973 in Amsterdam overleden, volgens bevolkingsregister was hij op Beethovenstraat 109-2 blijven wonen, met zijn tweede vrouw.

Begraafplaats Gan Ha Sjalom (Tuin van de Vrede), Hoofdweg Westzijde 395, 2131 MS Hoofddorp; Grafid-nummer: 893519; Begraafplaatsnr.: 2009; (Plaats)aanduiding: vak A, 1-28, c

Of Isidor nog als arts gewerkt heeft, na de oorlog is onduidelijk. In elk geval werkte hij een tijd als postzegelhandelaar op de postzegelmarkt op het Spui.

Voor Felix Franz Herbert Scheier leggen wij een Stolperstein.

Stadionplein 73

Amstelveenseweg, gezien in noordelijke richting naar Stadionplein. Links nummers 536-534.
Geheel rechts: boerderij "Zeldenrust".
Foto Stadsarchief Amsterdam, Jacobus van Eck, 10 april 1939

HIER WOONDE
ALFRED ABAS

GEB. 1905
GEÏNTERNEERD 15-4-1943
GEDEPORTEERD 27-4-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-4-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
**JEANNETTE
ABAS-SWAAP**

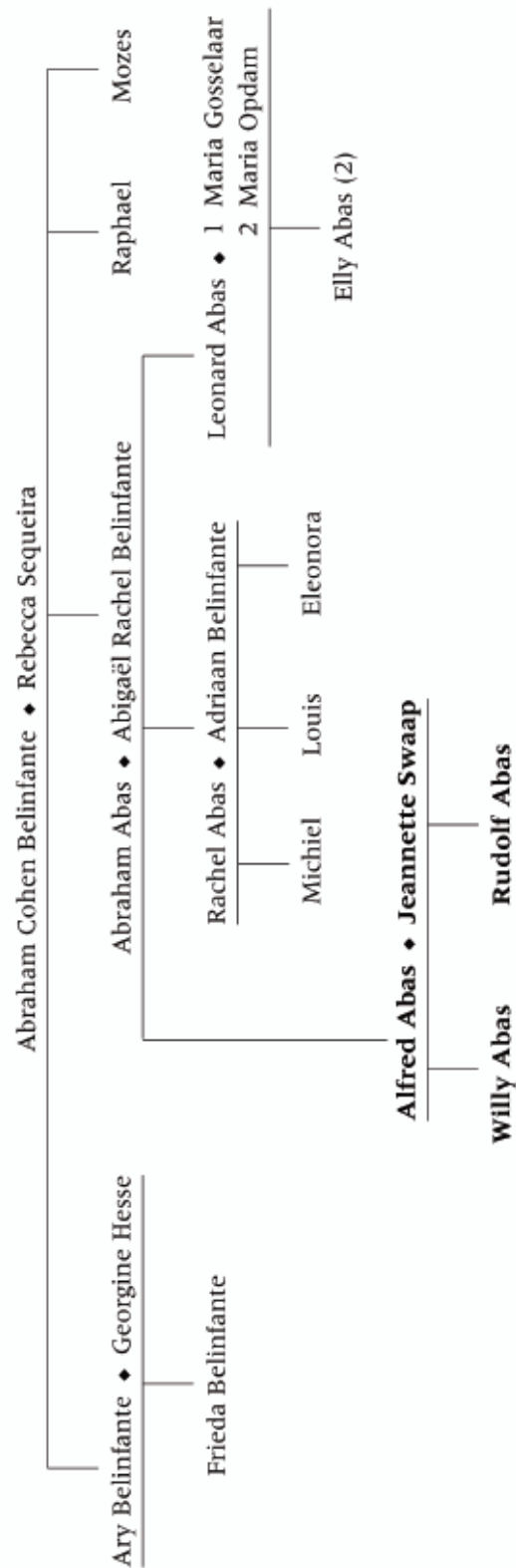
GEB. 1900
GEÏNTERNEERD 15-4-1943
GEDEPORTEERD 27-4-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-4-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
WILLY ABAS

GEB. 1928
GEÏNTERNEERD 15-4-1943
GEDEPORTEERD 27-4-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-4-1943
SOBIBOR

HIER WOONDE
RUDOLF ABAS

GEB. 1930
GEÏNTERNEERD 15-4-1943
GEDEPORTEERD 27-4-1943
UIT WESTERBORK
VERMOORD 30-4-1943
SOBIBOR

Het gezin Abas – Swaap

Op de hoek van het Stadionplein tegenover het benzinstation, schuin tegenover het Olympisch Stadion, zat in de oorlog een sigarenzaak. In juli 1939 was Alfred Abas daar op 34-jarige leeftijd met zijn jonge gezin komen wonen. Meerdere familieleden van moederszijde woonden in de Stadionbuurt, zijn moeder Abigaël Rachel Abas-Belinfante op de Cornelis Krusemanstraat, zijn oom Mozes Belinfante met gezin in de Amazonenstraat. Zijn broer Leonard op de Amstelveenseweg, in de Schinkelbuurt; hij had daar ook een sigarenzaak, net als Alfred.

Van Alfred Abas hebben we geen foto, maar er is uit documenten over hem bekend, dat hij een bril droeg. Hij werd er om afgekeurd voor militaire dienst, staat er. Zijn vader wordt als diamantklover vermeld, maar ook als muziekonderwijzer; zijn muzikale moeder was de zus van een beroemde muziekpedagoog, Ary Belinfante, die optrad in het Concertgebouw, en leerling was geweest bij o.a. componist Bernard Zweers, naar wie het verlengde van de Stadionkade in Amsterdam-Zuid is genoemd.

Alle drie kinderen van moeder Abigaël waren muzikaal, dochter Rachel (Greet) in Katwijk was pianolerares, zoon Leo (de enige uit het gezin die de oorlog zal overleven, via de onderduik op 13 adressen in Zuid waaronder de Vaartstraat, zijstraat van de Amstelveense-

weg) schnabbelde als semi-professionele violist wat bij in restaurantjes en cafés.

Alfred speelde ook viool, net als zijn vijf jaar oudere vrouw Jeannette Swaap, dochter van een diamantslijper en een Poolse moeder.

Het is goed voor te stellen dat Alfred en Jeannette elkaar via de muziek kenden. Op hun trouwakte uit 1927 staat dat Alfred violist was van beroep, maar hij had ook de Openbare Handelsschool doorlopen en was in 1924 boekhouder geweest bij een diamantair.

Hoe Alfred van violist tot sigarenwinkelier werd, weten we niet. Misschien hadden zijn slechte ogen er wel iets mee van doen of ver-

Stadionkade/Stadionplein met links op de hoek de sigarenwinkel. Datum van de foto is onbekend, maar de boompjes zijn nog jonge aanplant. Het huizenblok is van 1931. De familie Abas kwam in 1939 in de sigarenzaak.

Foto Beeldbank Stadsarchief

diende hij te weinig in de muziek? Op de registratiepapieren van Alfred uit Westerbork staat overigens niets over de tabakszaak, kantoorbediende heet hij daar. Maar volgens een lijst – opgesteld in 1940 door de Amsterdamse politie – met winkels van Joodse eigenaren, had hij op Stadionplein 73-hs een sigarenhandel. Zijn nicht Elly Abas (1951), dochter van Leo – enige nabestaande van dit gezin – bevestigt dit.

Het hoekpand was voordat de familie Abas er introk ook al een tabakszaak. En ook nadat de familie Abas gedeporteerd was, bleef dit lange tijd een sigarenwinkel. Tegenwoordig wisselt dit pand nogal van bestemming, van schoonheidssalon, pop-up wijnhandel tot vrij te huren ruimte.

Wat opvalt op de registratiekaart van Alfred Abas, is dat hij zich in december 1942 christelijk heeft laten dopen, het was een poging om aan de Jodenvervolgung te ontkomen.

Zijn jongere broer Leo had toen al een oproep voor Westerbork gehad, maar was in juli 1942 de onderduik in gevlucht, nadat een poging om zich te beroepen op hun Portugese voorouders was mislukt.

Portugese Joden zouden tot het ‘mediterrane ras’ behoren en niet tot het ‘joodse ras’, werd toen gedacht. En gold voor een kleine groep met voldoende Portugese voorouders (de zgn. Calmeyerlijst) tijdelijk als uitstel voor deportatie.

Leo Abas en zijn broer en zus stamden weliswaar uit een eeuwenoud Portugees-Joods geslacht via hun moeder en via hun oma van vaderskant, maar wegens huwelijken en vermenging met Asjkenazische (Hoogduitse) Joden stonden ze niet meer als

Portugees-Israëlitisch geregistreerd.

De Abassen waren ook geen actief religieus-joodse familie meer, vertelt Elly Abas. Haar opa hield zich bezig met de vrijmetserij en het esperanto.

Onderduiken zonder kinderen ging iets makkelijker dan met een jong gezin. Maar of Alfred en Jeannette het overwogen hebben weten we niet. Op 15 april 1943 wordt het gezin Abas uit hun winkel aan het Stadionplein weggehaald.

Drie dagen later schrijft, vanuit kamp Westerbork, de dan 42-jarige Jeannette een brief aan een vriendin. Het is op dat moment zo’n 9 dagen voordat het gezin naar Sobibor in

Foto Jeannette Abas Swaap: Collectie Joods Historisch Museum

Polen wordt afgevoerd. De drukte in kamp Westerbork en het gebrek aan privacy in de barakken speelt Jeannette parten. Hun vertrek vanaf het Stadionplein blijkt halsoverkop te zijn geweest. Ze schrijft:

“Ik ben doodmoe, met zoveel mensen is ’t druk en komt niet van slapen. Waarschijnlijk zal volgende week mijn adres wel veranderen, dat zullen jullie misschien wel vernomen hebben. (...)

Enfin we zullen maar moed houden. Ik heb alleen spijt dat ik zo weinig meegenomen heb, zoals die goede aspirine zoals mijn moeder ook meegenomen heeft. Doordat we nogal gehaast waren, hebben we veel vergeten, o.a. ondergoed dat ik net gewaschen had, zoals bustehouder, cami-sole enz.”

Ze refereert aan haar Poolse moeder, Natalie Swaap-Pajatz die al eerder op transport was gezet. Zij werd op 67-jarige leeftijd vermoord in het Poolse Sobibor op 9 april 1943. Jeannette schrijft:

(...) “Misschien moet alles zoo zijn, moeten wij dit meemaken, dat ik ga naar het land van mijn voorouders”. (...)

Wat Jeannette niet weet is dat ook de nicht van Alfred, Rebecca Belinfante uit de Amazonenstraat 1-2, tegelijk met haar moeder, 9 april 1943, al vergast is in Sobibor. Beide vrouwen zaten in dezelfde trein van 6 april 1943 vanuit Westerbork, maar niet Rebecca kwam via kamp Vught, waar ze sinds 19 februari 1943 geïnterneerd was geweest.

Het is een lange transportlijst die dag met

2020 alfabetisch getypte namen, waarvan slechts 2 personen Sobibor zullen overleven. Een van die twee was Selma Wijnberg, van wie recentelijk de biografie verscheen “Selma de vrouw die Sobibor overleefde”.

Op 27 april 1943 wordt het gezin Abas naar Sobibor vervoerd. Van dat transport, 1204 personen, overleefde niemand. Bij aankomst op 30 april 1943 worden zij meteen vergast. Dochter Willy werd 14 jaar, zoon Rudolf 12 jaar. Op 26 april 1943, de dag voor vertrek, schreef Jeannette:

“Hoop op terugkomst heb ik niet. Dat ik mijn moeder terugzien zal, is uitgesloten. (...)

Het is nu maandagavond, vannacht om half vijf worden de namen afgeroepen, van hen die getransporteerd worden. Ik weet, dat we erbij zijn. Alles had ik willen geven om hier te blijven. De veewagons staan nu al klaar. Zo moeten wij drie dagen en nachten reizen. En dan? Maar ik wil moed houden, met de tanden op elkaar, wetende, dat in Nederland veel vrienden aan ons zullen denken. En wij aan jullie, en jou in ’t bijzonder! Onze koffers zijn gepakt. Onze dekens moeten wij gedeeltelijk hier laten, wij mogen maar 1 stuk meenemen.”

Alfred krabbelt onderaan de brief:

“Netty is bewonderenswaardig flink. Vaarwel en hopelijk tot spoedig weerziens. Freddy.”

Het wordt op dat moment het negende treintransport naar Sobibor in 1943. Er zullen in

Foto Rudy en Willy Abas, 1932: Collectie Joods Historisch Museum

amper vijf maanden tijd 19 transporten van uit Westerbork naar Sobibor vertrekken, waarbij in totaal 34.313 mensen worden omgebracht, waarvan er maar 18 mensen overleven.

Westerbork – Sobibor

Bijna twee weken hebben de Abassen in Westerbork gebivakkeerd. Jeannette omschrijft het doorgangskamp als

“net een kleine stad, we treffen hier ontzettend veel bekenden”.

Ze vraagt in de brief om koffiesurrogaat, boter, een pakje rooktabak, en dat ook toe te sturen aan vrienden in het kamp, als zij er niet meer zijn. Ze schrijft ook dat de zenu-

wen van Alfred het begaven op het perron, in Amsterdam:

“hij barstte elk oogenblik in huilen uit”.

Zijzelf houdt zich goed:

“ik heb nog geen traan gelaten, wil niet denken en geef me over aan het onvermijdelijke.”

Ook uit de laatste brief, de dag voor vertrek naar Sobibor, blijkt hoe sterk ze is.

“Pieker s.v.p. niet om ons, wij moeten er door. En het lukt misschien wel”

De 12-jarige Rudolf was erg stil in Westerbork, schreef ze, hij klampte zich aan zijn ouders vast, hij wilde steeds bij hen zijn. Terwijl Willy van 14 een schoolvriendinnetje in het kamp tegenkwam en zich prima vermaakte; van jassen bouwden ze een tent, schrijft ze.

De vriendin aan wie Jeannette schrijft, Marie Verschuur, heeft nog een brief aan kampcommandant Gemmeker van Westerbork geschreven om te proberen het gezin Abas van verder transport te vrijwaren. Ze benoemt expliciet dat de Abassen inmiddels christelijk gedoopt waren, kaart ook weer de Portugese roots aan en omschrijft Alfred als een goede kok en Jeannette als een goede naaister.

Maar haar brief helpt niet.

Colonne Henneicke: Nederlanders

Volgens diverse bronnen is het gezin Abas van huis opgehaald door de Colonne Hen-

neicke, een onderafdeling van de Duitse Sicherheitsdienst in de Euterpestraat (huidige Gerrit van de Veenstraat); daar werkten 54 Nederlandse kerels die – veelal met een werklozenachtergrond uit de crisisjaren dertig – via het Arbeidsbureau in dienst waren gekomen. Ze vielen onder de afdeling Hausrat-Erfassung (inboedelopsporing) en inventariseerden Joodse inboedels, maar in de loop van de oorlog werden ze ingeschakeld om Joden van huis te halen of Joden en hun onderduikgevers af te persen en uit te horen, om achter nieuwe adressen van onderduikers en onderduikkinderen te komen. Duizenden Joden zijn zo opgepakt.

De jodenjagers kregen o.l.v. van Henneicke, een Duitser die al voor de oorlog in Nederland woonde, een goed salaris, maar bovendien voor elke opgepakte Jood nog een premie (koppeld) en ze verpatsten vaak delen van de inboedels. De beruchtste van deze jodenjagers is wel Andries Riphagen geweest, die ook de familie Schalscha-Glaser van Stadionplein 8 opakte.

Een lid van deze Henneicke-groep – ene Egbert Ellemers – trok op 9 december 1942 in zo’n leeggehaalde woning in de Jasonstraat, achter het Stadionplein. In het boek *Koppeld* van de journalist Ad van Liempt over deze premiejagers, valt te lezen, hoe deze Ellemers betrokken was bij deportaties van Joodse bewoners en onderduikers uit de Argonautenstraat en Wodanstraat.

Uit verhoren tegen Ellemers, na de oorlog, blijkt dat dit in de Argonautenstraat gepaard ging met ruzies op straat van protesterende burens. Een 63-jarige buurvrouw ging tegen

Ellemers (Van Liempt noemt hem Eltink) op 7 mei 1943, op straat tekeer:

“Wat een rotbaan hebben jullie toch”, waarop Eltink (beschaamd?) had gezwe- gen maar zijn collega Mijnsma had geantwoord: “Wij moeten toch ook eten”. Daarop had de buurvrouw hem toegebeten: “Dan vreet je maar niet”.

Het boek *Koppeld* vermeldt niet of deze buurtbewoner Ellemers ook betrokken was bij het ophalen van de familie Abas op 15 april 1943 van het Stadionplein, maar het is mogelijk.

Het laat zich raden wat er met de meubels en inboedel van Alfred en Jeannette Abas is gebeurd. Na de oorlog woonde de weduwe van Ellemers tot 1950 in de Jasonstraat.

Een bekende familie

Alfred Abas stamde, zoals gezegd, uit een oeroud Portugees-Joods geslacht, via zijn oma van vaderskant was hij gelieerd aan de Rodrigues de Miranda-familie, waar ook de vakbondsleider/SDAP-wethouder Salomon de Miranda uit voortkwam, die in de oorlog achter het Olympiaplein woonde. Naar hem is het huidige De Miranda-zwembad in Amsterdam Zuid vernoemd.

Van moederszijde stamde Alfred van de muzikale Belinfantes af: een sefardische familie met diverse beroepsmuzici; zijn nicht Frieda Belinfante was celliste en de eerste vrouwelijke dirigente van Nederland. Over haar verscheen een biografie *Een schitterend vergeten leven, de eeuw van Frieda Belinfante* door journaliste Toni Boumans.

Frieda was halfjoodse en in de oorlog actief in het verzet, betrokken bij de aanslag op het Bevolkingsregister, waarbij de persoonsgegevens van 70.000 Joden zouden moeten worden vernietigd.

Uiteindelijk vluchtte ze naar Zwitserland. En vertrok in 1947 naar Amerika voor haar verdere muzikale carrière. In Amsterdam Nieuw-West is een brug naar haar vernoemd en er ligt in de Jacob Obrechtstraat no. 64, in de Concertgebouwboulevard, sinds kort een Stolperstein.

Alfred's moeder, Abigaël, had zich in oktober 1942 laten opnemen in Apeldoorn in de Joodse psychiatrische instelling Het Apeldoornsche Bosch. In hetzelfde jaar waarin haar zoon Leo was gaan onderduiken en Alfred zich christelijk had laten dopen. Bij haar opname in Apeldoorn gaf ze Jeannette, de vrouw van Alfred, in 1942 op als contactpersoon.

De biografie over de Belinfantes meldt dat niet iedereen in die Apeldoornse instelling psychiatrische patiënt was, er waren ook

Foto Abigaël Abas-Belinfante 1936: Felixarchief Antwerpen.

Joodse onderduikers 'als patiënt' opgenomen: 'het kwam voor dat oudere mensen hun toevlucht zochten in joodse inrichtingen, in de hoop daar veilig te zijn'.

Aannemelijk is dat Alfred's moeder er inderdaad was ondergedoken. Elly Abas heeft nooit van haar vader Leo gehoord over psychiatrische klachten van haar oma.

Op 23 januari 1943 vertrok vanuit Apeldoorn een trein met 40 wagons naar Auschwitz, nadat in de nacht van 21 op 22 januari 1943, de psychiatrische instelling met al zijn patiënten en personeel was leeggehaald door de nazi's. Abigaël Abas-Belinfante staat op de transportlijst.

De trein vertrok met bijna 1200 patiënten en 50 personeelsleden naar Auschwitz, waar de patiënten bij aankomst gescheiden werden van de verpleging en direct zijn vergast. Nog in de trein. Een verpleegster verklaarde later (bron Stadsarchief) dat er een gasslang in de (geplombeerde) veewagens werd geschoven.

Abigaëls sterfdatum in Auschwitz is 25 januari 1943. Ze werd 66 jaar.

Abigaëls broer Mozes Belinfante, een kleermaker uit de Amazonenstraat werd op 28 mei 1943 in Sobibor vergast, anderhalve maand na zijn dochter Rebecca. Zijn vrouw en drie andere kinderen overleefden de oorlog.

Alfred's oom Isidore Abas, een meubelmaker, werd met zijn vrouw op 10 september 1942 vermoord in Auschwitz. Hun dochter Anna op 28 mei 1943 in Sobibor. Zij zat in dezelfde trein als oom Mozes.

Het gaat om vele tientallen familieleden, zegt Elly Abas.

Tot slot

Alfred's zus Rachel Margaretha Belinfante-Abas werd op 25 oktober 1944 in Auschwitz vergast, met haar zoontjes van 2 en 4 en dochtertje Eleonora van 9 maanden die 2 weken oud was toen ze werden gedeporteerd naar Theresienstadt. Haar man, een scheidkundig ingenieur uit Katwijk, kwam in februari 1945 om. Ergens in Midden-Europa. Onbekend is waar.

Alfred's broer Leonard Abas overleefde als enige de oorlog (1908-1973). en begint op de Amstelveenseweg 31 een handschoenen- en hoedenzaak in zijn voormalige sigarenwinkel. Na zijn huwelijk in 1930 met de Joodse Maria Gosselaar en scheiding in 1948, hertrouwt hij in 1950 met de eveneens gescheiden, katholieke Maria Frederica Opdam, de moeder van Elly Abas. 'Jij bent zijn alles' zei ze vaak tegen haar dochter.

Elly Abas, gepensioneerd psycholoog: 'Hoe ouder ik word, hoe verbaasder ik ben dat mijn vader – na zijn jarenlange onderduikperiode en verlies van zoveel familie – nog een betrekkelijk normaal leven heeft kunnen leiden met mijn moeder en mij en haar twee zoons uit haar eerste huwelijk. Hij was een lieve, zorgzame vader, ook voor de twee jongens.

Hij praatte niet over de oorlog, op vragen kreeg je éénletterige antwoorden, hij was een stille man met een chronisch slaapprobleem, om 5 uur 's ochtends zat hij altijd in de huiskamer in zijn ochtendjas met sokken en schoenen aan.'

Elly Abas zal met een broer en schoonzus aanwezig zijn bij de Stolpersteine-plechtig-

Elly Abas (1951), dochter van Alfred's broer Leo, met de schaarse familiesouvenirs die de oorlog en onderduik overleefd hebben: een schilderij van haar tante Rachel (Alfred's zus), een gebakschoteltje, een antiek-gevlochten muntportemonnee en foto van oma Abigaël.

heid op het Stadionplein voor haar oom Alfred, haar tante Jeannette, haar nichtje Willy en neefje Rudolf. Een belangrijk moment in haar eigen zoektocht naar haar Joodse roots.

Voor de familie Abas leggen we Stolpersteine.

Onderzoek, interview, tekst: Marion Algra

Meer blogs over oorlog in de Stadionbuurt op de website Face to Face Olympisch Kwartier.

Colofon

21 Stolpersteine op het Stadionplein te Amsterdam verschijnt ter gelegenheid van de plaatsing van Stolpersteine op 4 mei 2022, op het Stadionplein, Amsterdam.

Het meeste onderzoek is verricht en de teksten zijn geschreven door An Huitzing en Marianne Ziekemeyer Mills.

Alleen het verhaal over de familie Abas is onderzocht en geschreven door Marion Algra.

Dit is een project van de Werkgroep Stolpersteine Stadionplein van de Cultuur-Commissie Stadionbuurt van Stadsdorp Olympia.

De Werkgroep Stolpersteine Stadionplein bestaat uit An Huitzing, Marianne Ziekemeyer Mills, Marion Algra en Ar Nederhof

© Copyright van deze uitgave Vereniging Stadsdorp Olympia, 2022

Typografie Ar Nederhof
Druk Mediacollege Amsterdam

Enkele verhalen zijn ook gebruikt in het project Vrijheidsverhalen, Herdenken en Herinneren in de Stadionbuurt 2022.

Door de leden van de werkgroep Stolpersteine Stadionplein is met grote zorg onderzoek verricht en aan peer-reviewing gedaan, maar helaas waren niet van alle namen naaste verwanten beschikbaar om hun familieverhaal na te kijken.

Met dank aan:

Elly Abas, Hans Davidson, Jay Glanville Betty Prins Hyatt, Hugo van der Kooij, Annelies en Herman van Rens, Second Generation Network UK, Franklin Sternberg, Lion Tokkie, Bart Wallet, Fon Zwart,

Stichting Stolpersteine, Alexander Stukenberg
Oba Olympisch Kwartier, Frank Hamdorff

Dit Stolpersteine-project is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van:
Fonds voor Zuid, Amsterdam
Gemeente Amsterdam, stadsdeel Zuid

fonds voor zuid

✘ Gemeente
✘ Amsterdam
✘ Zuid

**Stadsdorp
Olympia**

Bronnen

Archieven, onder meer:
Arolsen-archives.org;
begraafplaatsen.nihs.nl;
bevrijdingsportretten.nl; delpher.nl;
geldersarchief.nl; holocaust.cz;
Historisch Centrum Overijssel (HCO);
website Joods Cultureel Kwartier (jck.nl);
joodsmonument.nl; joodsamsterdam.nl;
nationaalarchief.nl;
Stadsarchief Amsterdam: Archief.Amsterdam;
oorlogsbronnen.nl;
oorlogsgravenstichting.nl; oorlogslevens.nl;
openarch.nl ; stichting-sjoa.nl; ushmm.org;
westerborkportretten.nl; wiewaswie.nl;
muenchen.de (gedenkbuch).

Internet, onder meer:
ajpn.org; annefrank.org;
amsterdam-monumentenstad.nl;
archieven.nl/Transportlijsten Sobibor;
books.google.nl; de.wikipedia.org;
en.wikipedia.org; gedenkbuch.muenchen.de;
geschiedenismagazine.nl;
jewishjournal.com;
lorlebergplatz.de/
juden_in_erlangen_I_K-P.pdf;
museenkoeln.de;
verdwenen-joodse-scholen.nl;
www.verzetsmuseum.org; weissekoffer.de
Amstelveenweb.com, Herpublicatie
Oorlogsboek Tiny Visser, 2016.

Genealogiesites, onder meer:
ancestors.familysearch.org; geni.com;
genealogieonline.nl; namenmonument.nl;
maxvandam.info; glanvillenet.info;
myheritage.nl; onlinebegraafplaatsen.nl;
pondes.nl;
Yossi Beck Genealogy Pages: beck.org.il;
Transportlijsten Sobibor

Kranten: www.trouw.nl/nieuws/
dit-kindertransport-was-een-breekpunt

Literatuur.
Atlas van een bezette stad, Bianca Stigter,
Amsterdam, 2019
Berdi, dagboeken over een onderduikstertje,
1942-1945, 2012
*Ins Licht gerückt: jüdische Lebenswege im
Münchner Westen : eine Spurensuche ...*
edited by Bernhard Schossig
'Levensbericht H. Frankfort', A.W. Bijvanck,
in: Jaarboek 1954-1955. Huygens Instituut,
KNAW.
Joodse kinderen in het kamp Vught, Moei, J. de,
(Vught, 1999).
Gedenkboek-mh4.pdf, Stichting Vrienden-
kring van Mauthausen.
Een schitterend vergeten leven, de eeuw van Frieda Belinfante, Toni Boumans, 2015.
*Kopgeld – Nederlandse Premiejagers Op Zoek
Naar Joden, 1943*, Ad van Liempt 2002.
De Kaart van Abraham, het verhaal van een gewone familie, M. Kemper, 2016
Gatenkaas, een zoektocht, Elly Abas, 2015